

XVIII. YÜZYILIN SONLARINDA TİMAR VE ZEÂMETLERİN
DÜZENİ KONUSUNDA ALINAN TEDBİRLER VE
SONUÇLARI

Yücel Özkaya

Osmanlı Devletinin büyümesinde başta gelen etkenlerden biri olan timar usulü, Osman Gazi zamanında başlamış ve o tarihlerde evlâda geçmesi usulü de ihdas olunmuş olup, timarlar XVI. yüzyılın ortalarına kadar gayet düzenli bir şekilde yönetilmişti.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında, timarlı sipahinin yoklamada bulunmaması, ya da seferden kaçınması sık sık görülmekteydi. Alınan bütün tedbirlere rağmen, timarlı sipahilerin, her türlü cezayı göze alarak, seferden geri kaldıkları, birçoklarının yollarda eğlendikleri ve bir kısmının da harp karışıklığı sırasında seferden kaçtıkları bilinmektedir. Eldeki defterlere göre bu tip firarî sayısı bir hayli fazladır. Boşalan timarları bu tarihlerde devlet, hazinenin giderlerini azaltmak gayesiyle yeniçeri, çavuş, serhat kulları (yeniçeri, fars, azab, gönüllü) gibi görevlilere tevdi etmiştir. Kapıkullarından, isteyenlerin timar verilmesi âdeti Kanunî devrinde yerleşmişti. Özetle, bu sıralarda timar sistemi itibarından çok kaybetmiştir¹. Devlet, timar ve zeametlerin düzeni için bu yüzden tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Devlet, sefer zamanlarında savaş sahasında, sulh zamanlarında da toprağında timar ve zeâmet sahibi bulamaz ya da kuruluş ve gelişme zamanlarına göre çok az sayıda bulur hale gelince bir seri tedbirler almak zorunda kalmıştır. XVIII. yüzyılın başından itiba-

1 Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları*, Ankara, 1963, s. 185-89.

ren, hakkı olan kişilere timar verilmesi yolunda bir seri ferman yayınlanmıştır².

1720-1785 yılları arasında yaşamış olan Canikli Ali Paşa³ meşhur risâlesinde timar ve zeâmetlerin durumuna da değinmekteydi. Canikli Ali Paşa'ya göre, «bakkala ve çakkala bayrak verilmiş olup» dirlikde medhali olmayan ve askerlikle alâkası olmayana kaid-i ocak üzere dirlikten çıkarmak ve reâya defterine geçirmek gerekir. Eğer, reâya olmamak için direnen olursa öldürülmeli, bu konularda hatır ve gönüle bakılmamalıdır. Önceleri, timar sipahisi son derece itaatli, kuvvetli iken, daha sonra bozulmuş olup, memuriyetlerine atları ile gidenler atlarını satıp, piyade olarak dönmeye başladılar. Canikli Ali Paşa'ya göre, bozukluğun nedeni üçtür. Birincisi, cebe defterleri ser-askere gittiğinde, o ne kadar işe yarar timar varsa kendi taraftarlarına verdiği gibi, birer bahane ile işe yarayan alaybeylerini de değiştirmiştir. Bu yüzden de bayraklarda asker kalmamış ve alaybeylerinin sözü dinlenmez olmuştur. İkincisi, işe yarayan timarların çoğu ricâl ve vezirlerin eline düşmüştür. Üçüncüsü, büyük timarlara sahip olanlar korkularından gedik peyda etmişler ve bu yüzden bayraklarda asker kalmayıp, kendilerinden yardım umulmaz olmuştur. Canikli Ali Paşa'ya göre, bunun yeniden düzeltilmesi, timar ve zeâmet sahipleri yerlerinde oturmalı, ekip, biçip, yurt edinme yoluna gitmeli, kendilerine öküz, tohum verilmeli, timar ve zeâmetler sancak mülazımlılarından hakkı olanlara verilmeli, alaybeyi bu konuda arz yazmalıdır⁴.

Timar ve zeâmetlere, XVIII. yüzyılda fazla itibar edilmemesinin sebepleri, yalnızca bunların büyük olanlarının devlet hazinesine bağlanması, timar ve zeâmet sahiplerinin uzun süren seferlere katılmama fikri olmayıp, ayrıca, gerek yeni yeni sivrilen âyanların, derebeylerin ve gerekse ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarının bunlar üzerinde egemen olmak istemelerinin de önemi büyüktür. Bir zamanlar halk arasında ve hakimler yanında büyük itibara sahip olan eyaletli halkı mensuplarına artık itibar gösteren kalmamış, hakim-

2 Yücel Özkaya, 1977 yılında Hacettepe'de yapılan konferans için sunulan tebliğ: *Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Alaybeyliği ve Timar Sorunu*.

3 Yücel Özkaya, «Canikli Ali Paşa», *Belleten*, sayı 144, Ankara 1972.

4 Yücel Özkaya, *Canikli Ali Paşa'nın Risâlesi «Tedâbirü'l-gazavat», Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 7, sayı 12-13, Ankara 1973, s. 164-67.

ler ve zabıtlar tarafından bunlara zulüm yapılmaya başlanmıştır. Bundan başka mütegalibeler bazı timar ve zeâmetleri fuzûli olarak zapt etmeye ve sahiplerine zulüm yapmaya başlamışlardır. Vali ve hakimler, timar ve zeâmet sahiplerini sebepsiz yere cezalandırmaya, para cezası almaya, kalelere hapsedmeye başlamışlardır⁵. Timar ve zeâmetlerle görevli olmayan mübaşirlerin yükleri de timar sahiplerine yüklendiğinden ister istemez timar ve zeâmet sahipleri perişan olmuşlardır. Bütün bu durumlar, gerek eyâletli halkının mahzarlarında, gerekse Konya Sancağı Yoklamacısının 25 Ocak 1795 tarihli yazılarının özetlerinde açıkça belirmektedir⁶. Mübaşir ve misafirlerin yükleri vilâyet işleri ile ilgili tevzi' defterlerine konulmadığından bu masraflar da timar ve zeâmet mensuplarına yükleniyordu.

Savaş esnasında, sayıları az da olsa, timar ve zeâmet sahipleri seferlerde bulunmakta, fakat, uzun seneler süren savaşlar onları hayatlarından bezdirmektedir. Bu yüzden, Yeniçeri Ocağına mensup yeniçeriler gibi, eyalet askeri diye vasıflandırdığımız timar ve zeâmet mensupları da savaşa iştirak etmekten memnun değillerdi. Yeniçeriler savaşa katılmak isteseler dahi savaş sırasında ordugâhı terketmekteydiler. Timar ve zeâmet sahipleri büyük bir savaş zamanında hiç orduya katılmamayı tercih etmekte, bu yüzden de yoklama sırasında mevcut görünmemekteydiler. Savaşa katılanları ise uzun süre savaş alanında bulunmak istememekteydiler. Bu hususlar, Anadolu vâlisi ve İsmail Yöresi ser-askeri vezir Seyyid Ahmed Paşa'nın mektubu ile İsmail Kadısının ilâmı, eyâletlunun mahzarları, Akkerman Muhafızı Hamid Muhsin Paşa'nın kamesi ile Akkerman Kadısının ilâmında da mevcuttur⁷. Bunlardan anladığımıza göre, Anadolu Eyaletinden gelen timar ve zeâmet sâhiplerinin hâllerini perişan olduğundan, bunların gerisin geriye memleketlerine dönmeleri için izini kapsayan bir «emr-i alî»nin gönderilmesi istenmektedir. Aynı şekilde, Sivas Eyaleti timar ve zeâmet sahipleri de görevli oldukları Akkerman Kalesinin hendeklerini kazmak, sepetleri örmek, yapmak ve tamirde kullanmak ve tamamlamak görevlerini ifa ettikleri, iki senedenberi hatta daha fazla bir süredir görevli ol-

5 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Cevdet-Timar, nr. 403, fotokopi 1.

6 Cevdet-Timar, nr. 403, fotokopi 1.

7 Cevdet-Timar, nr. 8100, fotokopi 2.

dukları muhafazalarda büyük gayretler sarfettikleri ve perişan oldukları belirtilmekte ve hallerine acınarak geriye dönmeleri için izin istenmekteydi⁸. Gerçekten de İsmail ve Akkerman'da uzun müddettenberi hizmette bulunan timar ve zeamet sahiplerinin durumu hiç de iyi değildi. Durumun İstanbul'a yazılması üzerine, Karaman ve Adana eyaletleri neferlerinin yerlerinden hareket ederek savaş yerine gelmekte oldukları, bu yüzden de, Anadolu ve Sivas eyaletlerinin eyaletli askerlerinin 1785 Ağustosunun sonundan Eylül ayının başına kadar bekletilip, Eylül ayının başlarından itibaren izinli olmaları kararlaştırılmıştı. Ancak, uzun zaman savaş alanında yorulan ve dönüşlerine izin verilen timar ve zeamet sahiplerinden ve alaybeylerinden döndüklerinde hiçbir şey alınmaması üzerinde durulmuştu⁹.

Eyalet askerlerinin düzenlerinin ve kanunlarının esasları şu noktalarda toplanmaktaydı. Alaybeylik hakkı olanlara verilmelidir. Arzuhal ile timar ve zeamet verilmeyecek, boş olan timar ve zeametlerin dağıtımı alaybeyi arzına bağlı olacaktır. Eyaletli neferleri sancaklarında oturacak ve sefer zamanlarında sefere katılacaklardır¹⁰. Ama, bu esaslara, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra çok az uyulmuş, XVIII. yüzyılda ise arka arkaya alınan tedbirler yeteri kadar yararlı olamamıştır. Timar sisteminin çöküşü ile devlet idaresinde bu zirai ve ekonomik sistemin çöküşüyle bağıntılı bir gerileme açık açık kendini belli etmiştir.

Savaşlarda yenilgilerin en büyük nedeni, savaş sırasında askerlerin yerlerini terkedip kaçmalarıydı. Anadolu'nun çeşitli kasabalarındaki timar ve zeamet sahiplerinin görevli oldukları serhadlerde görevlerini tamamlamadan alaybeylerinin bayrağı altından firar etmeleri devleti düşündürmüştü ve bu konuda tedbir almak lüzümü ortaya çıkmıştı¹¹. 22 Kasım 1777'de Alaşehir Simav ve Tire nâiblerinin ilâmlarından anlaşıldığına göre, devlet bu firarların sebebini, alaybeylerin müstahak olmayanlara timar vermelerine bağlamakta ve bu yüzden de karışıklıkların çıktığını ileri sürmektedir¹². Bu firarların 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında çok fazla görüldüğü

8 Cevdet-Timar, nr. 8100, fotokopi 2.

9 Cevdet-Timar, nr. 8100, fotokopi 2.

10 Cevdet-Timar, nr. 1161.

11 Cevdet-Timar, nr. 1477.

12 Cevdet-Timar, nr. 1477.

bilinmektedir. 1768 Rus seferinde İsmail Kalesini korumakla görevli Anadolu Eyaletinin timar ve zeamet sahiplerinin bir kısmı, alaybeylerine birşeyler vermek ve böylece izin kopararak firarı olarak yerlerinden ayrılmışlardı. Savaşın sonra, İsmail Kalesinin de düşmesi üzerine durum incelenmiş ve burada görevli timar sahiplerinin hayatta olduğu anlaşılmış ve timarları zaptolunarak, yeni bir timar kanunu yapılmıştır. Bu yeni kanunla, boş olan timarlar hakkı olanlara verilmiş ve timar ve zeametler için yoklama usulü konmuştu. Ayrıca, valilerin maiyyetlerine memur olan eyalet askerlerine verilecek iznin devlet tarafından verilmesi ve fermanla izin gelmedikçe vali buyruklarıyla ve başka sebeplerle geri dönmelerine izin veren ve bunun için rüşvet alan vâlilerin cezalandırılması esası konmuştu¹³.

1777 Ekiminde, Osmanlı-Rus savaşındaki durumları da göz önüne alarak, alaybeylik, zeamet ve timar konularında alınan tedbir ve yapılan nizamname başarılı olamamıştır¹⁴. Daha sonra da, timar ve zeamet sahiplerinin bayrakları altında ve savaş sıralarında serhadlerde bulunmaları için çeşitli tedbirler alınmıştır. 13 Ağustos 1786'da timar ve zeamet sahiplerinin Rûz-ı kasımında (9 Kasım günü özellikle malî işlemler için kullanılır) bayrakları altında mevcut bulunmaları gerekli iken, şimdiye kadar hiç kimsenin gelmediğinden bahsedilmekte ve bunların süratle toplanmaları için çeri başlarının tayini yoluna gidilmekteydi¹⁵. Bu da zeamet ve timar sahiplerinin savaşlara katılmamayı âdet haline getirdiklerini göstermektedir¹⁶.

Timarların hile ve rüşvet yoluyla dağıtımının bir türlü önü alamıyordu. 1786 Martının ortalarında, timarların rüşvetle verilmesi yolunda faaliyetler olmuştu¹⁷. 1787 Martında da Rumeli'de sancakların durumunun bildirilmesi için hükümler yazılmıştı. Buna gö-

13 Ahmed Cevdet Paşa, *Cevdet Tarihi*, İstanbul 1302, c. V, s. 289.

14 Ferman, alaybeyliklerin hakkı olanlara verilmesi gerektiğini, zeamet ve timar dağıtımının alaybeyinin arzına bağlı olduğunu, timar sahiplerinin sancaklarında oturmalarını, aksi halde cezalandırılacaklarını tekrarlamaktadır: *Afyon Şer'iyye sicilleri*, 55, Vesika 256.

15 Bu arıza, Rumeli Eyaleti Defter Kethüdası Seyyid Mehmed Emin tarafından yazılmış olup, dört alaybeyi tarafından imzalanmış ve mühürlenmiştir: Cevdet-Timar, nr. 1069.

16 Bu konuda çok fazla hüküm vardır.

17 Ankara Etnografya Müzesi, *Ankara şer'iyye sicilleri* 175, Vesika 150.

re, Çirmen, Kırkkilise ve Rumeli'deki diğer sancakların alaybeyleri, sancakları dahilinde ne kadar timar ve zeâmet vardır, tekaüdlere kimlerdir, içlerinden çocuk ve emekli kayıtlarına «şerh» verilmiş olanları hangileridir, bulup, çıkaracaklardı¹⁸. Böylece, Rumeli'deki timarların durumu ortaya konacaktı. Fakat, bu girişimler de bir sonuç vermemişti. Kimlerin timara sahip oldukları kesin olarak ortaya çıkarılmadığı gibi, boşta olan timarlar da tam olarak belirlenemedi. 1791 yılında, sefere gelmeyenlerin ellerinden timarlarının alınması ve alaybeyliklerin hakkı olanlara verilmesi hususu tekrarlanıp durdu¹⁹.

M. Cezar tarafından yayınlanan ve tarihi 1206 olarak verilen timar kanûnnâmesinde, timar ve zeâmetlere getirilen yenilikler söz konusu edilmektedir. Burada belirtilen hususların önemli bir kısmı 1207 tarihinde yayınlanan Hatt-ı Hümâyûnda mevcuttur. Bu kanûnnâmede savaşlarda yararlık gösterenlere bin akçe ile altıbin, hatta daha fazla geliri olan timar verileceği, eyâlet ve sancaklarda bazı timarların gelirinin yetmiş, seksen ve belki daha az olduğu ve bu yüzden mutasarrıfın sefere katılmaya gücü yetmediği de açıklanmakta olup, diğer hususlar etraflıca, 1207 tarihli hatt-ı hümâyûnda yer almaktadır²⁰. 1206 karşılığı İslam Ansiklopedisinde 1791 olarak gösterilmiş olup, elimizdeki hatt-ı hümâyûnun tarihi 9 Eylül 1792'dir.

Rumeli ve Anadolu'da bulunan eyaletlerin ve sancakların, zeâmet ve timar sahipleri, görevli oldukları seferlerde, muhafazalarda, kale tamirlerinde bulunup, timar ve zeâmetlerinde bulunamadıklarından, zeâmet ve timarlarını kendileri idare edememiş, işlerini gereği gibi görememişler ve bu yüzden de timar ve zeâmetlerinde yeteri kadar servet, kuvvet ve iktidar sahibi olamadıklarından halleri fazlası ile perişan olmuştu²¹. Devlet, savaş meydanlarında olan zeâmet ve timar sahiplerinin perişanlıklarını düzeltmek amacıyla ted-

18 Cevdet-Timar, nr. 7818.

19 Ömer L. Barkan, «Timar» maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, s. 329.

20 Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 459-63; Ömer L. Barkan, *aynı madde*, s. 329.

21 Halil Nûri, *Nûri Tarihi*, Süleymaniye Âşir Efendi Ktb. Nr. 239 (MİLLî Kütüphâne, mikrofilm arşivi, nr. 481) vrk. 116b; *Mecmau*, Türk Tarih Kurumu Ktb. yazmaları, nr. 70, vrk. 2b, fotokopi 3.

birler almak zorunluluğunu hissetmiş ve yeni kanuna da, bunların durumunu düzelten hususlar koymuştur.

III. Selim, 1787-1792 arasında yapılan savaşlar sonunda, eskiden «Saltanat-ı seniyye'nin sınıf-ı askeriyesinden başı bağı ve rabitâlısu» olan eyalet askerinin bozulmuş olduğunu, bunun belki dikkatsizlik, belki rüşvet ve tenbellikten doğduğu ve eskiye nazaran bozukluğun çok arttığını, böyle düzenli askerinin bir işe yaramaz hale vardığı hususunun bu seferde ortaya çıktığını belirtip, bir daha bozulmayacak yeni bir kanûnun isteği olduğunu belirtmekte ve «şimdiki hâlde sefer ber-taraf olmağla ittifak-ârâ ile bu kanûn-ı cedîdi vaz' eyledim» demektedir²².

Selim III tarafından çıkarılan ve 9 Eylül 1792 tarihini taşıyan kanûn ve buna bağlı Hatt-ı Hümâyûn ile eyâlet askerinin düzene konulacağı umulmaktaydı. Hatt-ı Hümâyûnun giriş kısmında eyâlet askerinin, eski düzeni övülmekteydi. Daha sonra, artık bu askerinin işe yaramaz olduğunun kesin olarak ortaya çıktığı belirtilmekteydi. Bunun için de oy birliği ile kanûn çıkarılmasına karar verilmişti. Bu kanûna, çıkış tarihinden itibaren «madde be-madde ve harf be-harf ilâ-maşa'Allahü-te'âlâ düstûrül'-amel tutulup vükelâ-yi devlet» ile saltanatın iyiliğini isteyenler uyacaklar, uygulanmasına dikkat ve nezaret edeceklerdi. Din ve devlete iyilik getirecek olan bu yeni kanûnun amcası I. Abdülhamid zamanında bozulduğu gibi, bir maddenin bozulduğu III. Selim tarafından duyulursa, bu tip hareketi yapanlar devlet ileri gelenlerinden dahi olsalar» o makûlelerin bilâ-aman cezâların tertib» edilecek ve bundan sonra, hatıra, gönüle, aç gözlülüğe, hileye cesaret eden olursa» Allahü azîmü's-şânın ve Resûl-i Ekrem'in la'netine mazhar» olacakları, bu dünyada da azab içinde yaşamaları temenni edilmekteydi.

Hatt-ı hümâyûn daha sonra, kanûnun anlamını ve neler yapılması gerektiğine temas etmektedir: Uzun zamandır kahramanlıkları görülenlerin timar ve zeâmet elde edebildikleri, fakat, daha sonra hakkı olmayanlara, vezirlerin, beylerbeylerinin, âyanların ve devlet ileri gelenlerinin kendi yakınlarına ve adamlarına zeâmet ve timâr verdikleri, bu berâtları alanların da sulh zamanlarında sancaklarında oturmadıklarını ve sefer vaktinde de alaybeyinin bayrağı altında sefere gelmediklerini açıklayan hatt-ı hümâyûn, timâr ve

22 Halil Nûri, *aynı eser*, vrk. 128b.

zeâmetlerin bozulmasını buna bağlamaktadır. Alaybeğlikler de, buna paralel olarak ehliyetsiz kişilere verilmiştir. Vâililer menfaat temin etmek için «himâyet ve şefaât ve ricâ ve kuvvet-i mâliye ve irtişâ ile» düşük seviyede, düzene uymaz bazı kişilere alaybeylikleri vermişlerdir. Alaybeyleri «her iki-üç ayda bir ancak cerr-i menfaât için bilâ-sebebe azl ve tebdîl» olunmuşlardı. Bu durumdaki alaybeyleri de sancağı halkının zeâmet ve timarlarını «nâ-mevcûd ve terk-i hidmet ve sâir bâhâne ile gayr-i vâki» ve mezâmîni kâzib arzlar ile» kaldırmışlardı²³. Bunun hemen arkasından alınacak tedbirler söz konusu edilmekteydi.

Eskidenberi geçerli olan üç husus, alaybeyliklerin hakkı olanlara verilmesi, timar ve zeâmetlerin alaybeyi arzı ile olması, timar ve zeâmet sahiplerinin sancaklarında oturması ve savaş zamanlarında alaybeyi bayrağı altında bulunması, bozulmuş ve dolayısıyla karışıklıklar çıkmıştır. Timar ve zeâmetlerin bozulması hususu Hatt-ı Hümayûnda şöyle izah olunmaktadır: Rumeli ve Anadolu'da olan eyâlet ve sancakların timar ve zeâmet sahipleri bu zamana gelinceye kadar görevli oldukları seferlerde, muhafazalarda, savaşlarda, kale tamiri hizmetlerinde bulduklarından, evlerinde ve yerlerinde oturamamışlar, bu yüzden de timar ve zeâmetlerine sahiç çıkamamışlardır. Bu durumdaki timar ve zeâmet sahipleri servet kazanmak ve kuvvetli olmak hususlarından mahrûm olmuşlar ve halleri perişan olmuştur. Ayrıca, alaybeyleri de menfaat temin etmek amacıyla, himaye, rica, rüşvet gibi yollarla düzene uymayan kimselere timar vermek suretiyle düzenin bozulmasında başhca amil olmuşlardı. Timar ve zeâmet sahipleri her iki-üç ayda bir yalnız çıkar sağlamak için sebebsiz görevlerinden alınıp, değiştirildiklerinden, artık kendilerinden yarar sağlanamaz olmuştur. Alaybeylerinin bazı timar ve zeâmetleri «nâ-mevcûd ve terk-i hidmet» ve çeşitli bahânelerle boş gösterip, başkalarına yalan arzlarla vermeleri de bozukluğu artıran bir nedendi.

Arzihâl ile ve kadıların, naiblerin arzlarıyla yabancidan olan kişilere timar ve zeâmet verildiğinden devlet ileri gelenleri de arzihâl ile timar ve zeâmet edinmişler, bu şekilde tasarruf hakkına sa-

23 İstanbul Başbakanlık Arşivi, Cevdet-Askeriye, nr. 7811; *Mecmua*, Türk Tarih Kurumu Ktb. Yazmaları, vrk. 2a-b, fotokopi 3; Halil Nuri, *ayni eser*, vrk. 116-17, 127-28.

hip olanlar yerlerinde oturmaz olmuşlardı. Bunu düzeltmek için en iyi çarenin tevcihin alaybeyi arzıyla olması kararı alınmıştı.

Orduya gelen eyâletlilerden on kişiden biri seçilip ve onun harçkıcı olarak vilâyetine gönderilmesi eski kanûn hükümlerinden-di. Harçkıcı adıyla kanûndan fazla kişiye izin verilmemesi gerekliydi. Rûz-ı kasımdan önce, harçkıcılar yerlerinden ayrılmayacaklar, Kasımda da vilâyetlerine gitseler bile, Rûz-ı hızırda bayrakları altında mevcut olacaktı. Fakat, vâililerin emrinde bulunan harçkıcılar ya da fermân-ı alî ile izinli bulunanları, valiler, alaybeyleri ve sancaklıları sıkıştırıp kendilerinden fazla akça aldıkları da görülmekteydi. Bu tip yollara başvuranlar tedkik edilip, ortaya çıkarıldıktan sonra cezalandırılacaklardı.

Mülazımlardan ölenler ve sancağında oturmayanların mülazemet emirleri terk olunacaktı.

Her sancağın alaybeyisi seçildikte ve eline «istihdam emri» ve yeni kanûn şartları verildiğinde, o sancaktaki müteferrika, çavuş, küttâb gediklileri (kâtiplerden veya yazıcılardan gediklere sahip olanlar), ketebe (hattat) mülâzımları, yeni gediklilerden başka kaç tane eşkinci ve emekli varsa tesbitle, bir cebe defteri Defterhane-i âmireden çıkarılacak ve alaybeyinin eline verilecekti. Alaybeyi defterdeki eşkinci ve emekli nân-pârelerinden (geçimle ilgili görevlerinden) herbirinin senelik gelir mikdârını, o sancağın çeri başları ve çeri sürücüleri ve ihtiyarları ve söz sahipleri ve diğer bilgi sahipleri vasıtasıyla inceleyecek ve bundan sonra başka bir defter düzenleyip, bunu elinde bulunduracaktı. Hasılat defteri ise İstanbul'a yollanacaktı.

Bu kanûnun yayınlanmasından bir sene sonra timarların durumunu kontrol için yoklamacı tayin olunacaktı. Hasılat defterlerine alaybeylerinin defterleri uymazsa, alaybeylerinin cezalandırılması cihetine gidilecekti. Yoklamacı, yoklamadan başka, timar ve zeâmet sahiplerinin sancaklarında oturmuş mudurlar, evleri ve yerleri nerededir inceleyecek, ayrıca, sırf yoklamacı var diye, o anda sancağına gelenler için ayrı bir defter tutacaktı.

Alaybeyi, yoklamacının tahkik ettiği hususları daha önce bildirmediyse cezalandırılacak, sancağında yoklama sırasında bulunmayanların timarlarının kaldırılmasına çalışılacak, sancak mülâzımlarına verilmek üzere defterler alaybeylerine yollanacaktı.

Savaşlarda, mülazımlardan başka yararlıkları görülenlere de timar ve zeâmet verilecekti.

Alaybeyler arz vermek gerektiğinde, her nahiyenin çeribaşları ve güvenilir, dindar birkaç timar ve zeâmet sahibiyle görüşmedikçe arz vermeyecek, görüştikleri kişileri de arzda belirtecek ve arzlara tarih koyacak, tarihsiz arz veren alaybeyi cezalandırılacaktı. Arzlar, isimleri yazılı sancaklının mühürleri ile mahzar kâğıdları da olmak şartıyla İstanbula gönderilecekti. Bunların tatbik mühürleri de istenip, saklanacaktı.

Timar ve zeâmet sahiplerinden biri ölürse, evlâdı varsa ve isterse, büyük olan üç oğluna iştiraken verilecek, üçten fazlasına müşterek verilmeyecekti. Bir oğlu varsa hepsini, eğer hiç oğlu yoksa, seferde yanında mülâzemet ile bulunan kardeşine verilecek, eğer kardeşi seferde bulunmuyorsa ona verilmeyecekti. Aksi taktirde, timar ve zeâmetler seferde bulunan ve istekli olan mülâzım-ı evvele, yoksa diğer mülâzımlara verilecek, onlar da istemezse alaybeyi bunların elinden sened alacak ve o senedi arz ile İstanbula yollayacaktı. Bunların dışında kimseye timar verilmeyecekti. Eğer, birinci mülâzım istekli iken, timar ve zeâmeti, alaybeyi daha sonraki mülâzımlara vermişse, böyle hareket eden alaybeyi cezalandırılacaktı. Daha sonra, etraflıca timar dağıtımının nasıl olacağı üzerinde durulup, alaybeyinin suistimal yapmaması üzerinde durulmaktadır.

Hatt-ı hümayûnda, senede bir defa Defter-i hakânî kayıtlarının yoklanıp, işe yaramaz küçük çocukların cebelulerinin kaldırılması ve alaybeylerine bu durumun bildirilmesine değinilmektedir.

Bu kanunun yayınından itibaren bir sene içinde, timar ve zeâmet sahipleri sancaklarında olurlarsa afv olunacaklardı. Ama, bu zaman zarfında sancağında olmayanların timar ve zeâmetleri zapt olunacaktı.

Eyalet ve sancaklarda bazı timarların gelirleri, yetmiş, seksen, yüz kuruş ve belki daha noksan olup, o yerin sahibi sefere gitmek için yardıma muhtaç olduğundan, bu timarlar yarım keseden az timarlar boşaldığında bunlara eklenecek, fakat, suistimale başvurulup, yarım keseden fazla olanlara eklenmemesi hususuna da dikkat edilecekti. Gelirleri beşyüz kuruştan az olan timarların gelirleri beşyüze çıkarılacak ve işe yaramaz kişilere timar verilmeyecekti.

Hatt-ı hümayûn, alaybeylerinin masraflarını sağlamak için ölenlere ait timarlardan, ferağat edilen mülâzemet arzlarından baş-

ka, her çeşit arz verilirken, her zeâmet ve timarın sancaklısı arasında geçerli olan gelirin beşte birinin arz akçesi olarak alınmasını açıklamaktaydı. Örneğin, 500 kuruş hasılat varsa 100 kuruşu arz akçesi olacaktı.

Bundan böyle «hüccec-i şerife» ile gidenlerden başkasının kayıtlarına «şerh» verilmeyecek, yalnız, hacca gidenler bir senelik «şerh» alacaklar, sefer zamanında ise hac şerhi verilmeyecekti. İstanbul ve diğer yerlerde işi olanlar, tarihi işaretli arzlarını alaybeylerinden alacaklar, bu arzlar için harç ödenmeyecekti.

Daha sonra, Dergâh-ı alî müteferrika ve çavuş gediklilerinin 200 den 400'e kadar kayıtları olduğu ve bunlardan biri ölürse zeâmetin nasıl tevcih olunacağı açıklanmaktadır.

Buna göre, nişan, ruus, beğlik ve âmedi odalarından ibaret olan Divân-ı Hümayûn kâtipleri (yazıcıları) gediklilerine elli kitâbet ve yirmi şakirdlik (stajyerlik) gediği ve kırk mülâzemet, defterhâne-i âmire kâtipleri gediklilerine onbeş kitâbet ve onbeş şakird gediği ve otuz mülâzemet verilecekti. Gedikli kâtipler ve şakirdler ve mülâzımlar, gece, gündüz kaleme devam edip, önemli işleri yazmakla meşgul olacaklardı. Özürsüz olarak kaleme gelmezse, zeâmet ve gediği devamlı gelen mülâzımlardan birine verilecekti. Kâtip için yazılan şartlar gereği gibi korunacak, bütün tayinleri ve düzenleri reisülküttâbların ve defter emini rey ve arzları ile olacaktı. Eğer, bunlardan biri yaşlanır ve işe yaramaz ise, emeğine karşılık hânesinde oturmasına ve timar ve zeâmetine dokunulmamasına özen gösterilecekti. Fakat, bu bahsettiğimiz, yüz on tanesi Divân-ı Hümayûn ve altmış tanesi Defterhane-i âmireye âit olan gedik ve mülâzemetlerden bazıları kaleme devam etmediklerinden, bunların durumunun da bir düzene sokulmasına karar verilmişti. Bunların üzerindeki gedik ve mülâzemetler kaldırılmış ve Divân-ı hümayûn ile Defterhane-i âmirede bulunan gediksiz olan ve devamlı kaleme gelenlere verilmesi kararlaştırılmıştı. Bunlar için ayrı defterler düzenlenecek, bunlar imza ve mühürlendikten sonra, bir nüshası Divân-ı Hümayûn kaleminde ve bir nüshası da Defterhane-i âmirede saklanacaktı. Bunlar hayatta oldukça, sancaklarında bulunma şartı konmayacaktı. İçlerinden biri ölürse ve oğlu da bulunmazsa, bulunduğu sancağın alay beğisi durumu arz edecek ve sancağı mülâzımlarından lazım gelene, eğer oğlu varsa ve işe yarıyorsa, altı ay içinde gelmek şartıyla ona, eğer fazla oğlu varsa iştiraken, eğer öğ-

lu çok küçük ise, cebeli bedeliyesi ile verilip, işe yarar zamana kadar sancağında olması ve altı ay içinde sancağına gelmesi şartıyla verilecekti.

Bu sınıflardan başka, evvelce gedik ve mülâzemeti kaldırılmış olanlar kanûnun neşrinden itibaren bir sene içinde sancağına gidip, yerleşmek zorunda olacaklardı²⁴.

Alaybeyi, sancak halkının da oy birliği ile emrinde çalışacağı vezirin veya eyâlet vâlilerinin arz ve teklifi üzerine tayin olunacaktı. Timar ve zeâmet sahipleri de buna uyacak ve «biz falanı alaybeyi isteriz» diye ikiye ayrılmayacaklardı. Bu konuda vâliler herhangi bir tarafı korumayacak, taraf tutmayacak, sancak halkı alaybeyliğine hak kazanmış kişiye itaat edeceklerdi²⁵.

Alaybeylerinin hizmetlerinde kusûr görülmedikçe timar ve zeâmet dağıtımında haksızlık yaptıkları ortaya çıkmadığı takdirde, görevlerinde kalacaklardı. Ancak, bu gibi hallerde suçun kesin olarak ispatlanması şarttı. Bu durumlarda tek bir kişiye itimat edilmeyecek, durum iyice incelenecekti. Bu gibi hareketlere tevessül edenler, görevlerinden alınmakla kalmayacaklar, herkese ibret olsun diye idam da edileceklerdi. Öldürülen alaybeylerinin gelirleri, bu tür hareketlerinden dolayı evlâdına da verilmeyecekti. Bu gelir, sancaklının yeniden seçeceği alaybeyi tarafından, uygun gördüğü sancak mülâzımına verilecekti.

Alaybeyi tayinlerinde, alaybeyi tayin olacak kişiden zeâmet ve timar edinmek, vergi vermek, haksız işleme tevessül ettirmek gibi işlemlere başvurulmayacaktı.

Bundan böyle, eyâlet halkı, eski kanunları gereğince siper kazanmak, tabya yapmak, top nakli ve buna benzer görevleri canla-başla yapacaklardı.

Sulh zamanlarında, her sancakta yazılması gerekli askerin onda biri kadar savaşa yarar asker, ocak-zâdeler (ileri gelenler), mülâzımlardan seçilecekti. Bunlar barışta ve savaşta sancağı ile beraber bulunacak, herhangi bir kötü geçmişleri olup-olmadığı alaybeyi tarafından bildirilecekti. Başka yerlerde oturan ile sefil ve sa-

24 Halil Nuri, *ayni eser*, vrk. 125a, 127b; *Mecmua*, Türk Tarih Kurumu Ktb. yazmaları, vrk. 6b-7ab, fotokopi 4, 5.

25 Halil Nûri, *ayni eser*, vrk. 117b-118a; *Mecmua*, Türk Tarih Kurumu Ktb. yazmaları, vrk. 3.

vaşma kudreti olmayanlara mülâzemet verilmeyecekti. Ayrıca, başka yerlerde oturanların, timar ve zeâmetleri ellerinden alınacaktı.

Eyalet askerinin savaşta yararlık göstermelerini teşvik ve bunu sağlamak için, timar ve zeâmetlere dokunulmadan, savaş ve muhâsara sıralarında yararlıkları görülenlerin, esir ve baş getirenlerin, yaptıkları işe göre timar ve zeâmetleri 1000 ile 6000 akçe ve hatta daha fazla artırılacaktı²⁶.

9 Eylül 1792'de yayınlanan bu Hatt-ı Hümayûn gereğince derhal gerekli tedbirler alınmaya, bunun için de her yere hükümler yazılmaya başlanmıştı. 1793 şubat sonlarında Kütahya alaybeyine yazılan hüküm bu konuda bize ışık tutmaktadır. Bu hükümde, eyâlet askeri hakkında Hatt-ı Hümayûn yayınlandığı, yeni kanûnnâmede her sancağın alaybeyisinin tayini ve eline arz belgesi verildiği ve yeni kanûnun hükümlerinin açıklandığı belirtilmektedir²⁷.

1 Kasım 1792'de Bender ve Hotin sancaklarındaki timarlar ile ilgili olarak yayınlanan Hatt-ı Hümayûn bu sancakların daha önceki durumlarını da ortaya koymaktadır.

Hatt-ı Hümayûnda, 18 Ağustos 1777'de, I. Abdülhamid zamanında, Bender ve Hotin sancaklarında, timar ve zeâmet hakkında verilen düzenle, Bender ve Hotin sancaklarındaki timar ve zeâmetlerin yazılması esnasında Bosna ve Semendre gibi kaideye bağlanmamış ve bunların durumu sefer sonunda da meçhul kalmış olduğu açıklanmaktadır. Bunun için, alaybeylerinin arzlarına bağlı olarak dağıtılan timarlardaki mutasarrıflar kimlerdir, hepsi sancaklarında mıdır, yoksa isimleri var, kendileri yok mudur incelenmek gerekir. Alaybeyi bayrağı altında bulunmaları gerekli iken bu hususa riâyet etmeyenlerin, timar ve zeâmet tasarruf etmeleri gereksiz olup, bunların derhal yoklanarak, mevcut olmayanları tahkik ile hepsini mevcut kılmak, Semendre timar ve zeâmeti gibi düzene bağlamak gerekir. Ancak Semendre Sancağı gibi tevhiler için Bender ve Hotin'in geliri çok az olduğundan, bu mümkün görülememektedir. Halen, Bender Sancağının 48 ve Hotin Sancağının 155 zeâmet ve timarı vardır. Alaybeylerinin serhad muhafızlarından dahi arz akçesi istememeleri elzemdir. Serhad askerlerinden ulûfe ve esamililere

26 Cevdet-Askeriye, nr. 7811, *Mecmua*, vrk. 2, fotokopi 3; Halil Nûri, *ayni eser*, vrk. 116-128.

27 İstanbul Başbakanlık Arşivi, *Mühimme Defteri*, 199, s. 125-26.

meyl edenler olursa, geçirilmeleri, ulûfeli olanlardan zeâmet ve timara meyl edenler olursa, bunlardan hakkı olanlara verilmesi gereklidir. Hatt-ı Hümâyûnda, ayrıca, timar sahibi öldüğünde, zeâmet ve timarlarının rica ile yabancıya verilmemesi, oğluna, yok ise, kardeşine, o da yoksa akrabasına, eğer bunlar da yoklarsa, dirliksiz ve kılıca kadir sancak mülâzımlarından kim ise ona verilmesi açıklanmaktaydı²⁸.

3 Ocak 1793'de, Mora ile çeşitli hususları anlatan Hatt-ı Hümâyûn, Mora'daki timar ve zeâmetlerin düzenlenmesi üzerinde de durmaktadır. Buna göre timar sahipleri Mora'da yerlerinde olacak, yoklanıp mevcutları ortaya çıkacak, bunlar hak sahiplerine mi verilmiştir inceleneyecektir. Mora ve Mezistre sancaklarının timar ve zeâmet sahipleri sancaklarında bulunacaklar ve 1207 senesinin Rûz-ı hıızırında Mora'ya gelecek olan yoklamacı, sancağında bulunmayanları tesbit edecek ve zamanı geldiğinde de sancağında mevcut bulunmayanların nan-pâreleri hakkı olanlara tevcih olunacaktır²⁹.

Yeni kanunun başlangıcı olarak, öncelikle, bütün timar ve zeâmetler yoklanacak, sancaklarında mevcut bulunmayan timar sahiplerinin timarları hak edenlere verilmesi için yoklamacılar tayin olunacaktı. Yoklamacıların arzları «Dîvân-ı Âsâfi»de tedkik ettirilmekte olup, yoklama sırasında timarlarda bulunmayanların ortaya çıkarılıp, timarların hakkı olanlara verilmesi sağlanacaktı³⁰.

1793 Şubatında Kütahya Alaybeyine yazılan hükümde bu hususlar etraflıca anlatılmıştır. Buna göre, sancak dahilinde müteferrika, çavuş «kitâb gediklileri ve ketebe mülâzımları» ve yeni gediklilerden başka ne kadar eşkinci, emeklilere âit timar ve zeâmet varsa, cebe defteri ve defterhâneneden çıkarılıp alaybeyine yollanacaktı. Alaybeyi, adı geçen defterlerdeki «eşkinci ve mütekaid nân-pârelerinden herbirinin» senelik gelirlerinin ne kadar olduğunu, o sancağın çeri başı ve çeri sürücülere ve ihtiyarları ve söz sahipleri ile bu konuda bilgili diğer kişilerce inceleyecek, cebe defterini yanında saklayıp, gelir defterlerini defterhâne-i âmireye gönderecekti. Anadolu Eyâletindeki sancakların alaybeyleri, yeni kanun gereğince,

28 *Mecmua*, vrk. 22b, 23a. Bir sûreti dahi Hotin Mahkemesi sicillerine kayd olmak için yazılmıştır.

29 *Mecmua*, vrk. 22a.

30 *Cevdet-Timar*, 8453.

bütün sancaklının istediği kişiler midirler, yoksa değil midirler iyice incelenecek, daha sonra tekrar aynı görevde kalıp, kalmamalarına karar verilecekti. Anadolu Eyâletindeki, Kütahya ve diğer sancakların alaybeylerinin, yeni kanun şartlarına göre, çıkarılan «emr-i şerif» gereğince, bir an önce azil ya da tayin ya da eski görevlerine devam etmeleri için sancaklının mahzarları ve Anadolu Valisi hacı Ali Paşa'nın tasvibi esas tutulacaktı. 1793 Şubatının sonlarında Kütahya Alaybeyine yazılan bu hükmün diğer sûretleri, Anadolu'daki alaybeylerine de yazılmıştı³¹. Gene, aynı tarihte, Anadolu vâlisi vezir Hacı Ali Paşa'ya yazılan bir hükümde de bu hususlara temas edilmişti³². Bu hükmün suretleri de Anadolu ve Rumeli yakasındaki bütün önemli yerlere gönderilmişti³³.

9 Eylül 1792'de çıkarılan yeni kanunun neşrini takip eden aylarda, hem Anadolu'nun, hem de Rumeli'nin çeşitli eyâlet ve sancaklarına hükümler yazılarak yeni kanunun uygulanması için büyük gayret sarfedildiği göze çarpmaktadır. Ama, buna karşılık pek çok timara rağbet olmadığından, talip yokluğundan bunların hazinece zapt edildiğini tesbit etmekteyiz. Devlet, üzerinde timar ve zeâmet bulunup da sefere gelmeyenleri de titizlikle tesbit edip, bunları boş kabul etmiş ve isteyip de hakkı olanlara bunların verilmesi için gayret sarfetmişti. Bu hususla ilgili olarak, 1793 Şubatının sonlarında Diyarbakır Valisi ve Maden Emîni vezir Yusuf Ziya Paşa'ya yazılan hüküm bize ışık tutmaktadır.

31 *Mühimme Defteri*, 199, s. 125-26, fotokopî 6, 7.

32 Hükümün diğer suretleri, Aydın, Saruhan, Menteşe, Ankara, Kankırı (Çankırı), Bolu, Bozok, Amasya, Canik (Samsun), Arabkir, Divriği, Çorum, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri, Akşehir, Yenişehir alaybeylerine yazılmıştı. Fotokopî: 7.

33 Bu hükmün bir sureti Sivas Valisi vezir Fevzi Süleyman Paşa'ya yazılmıştı. Bunda alaybeyliklerin durumu söz konusu edilmekte, Bozok Alaybeyliğinin yeni kanun gereğince tevcihinin yapılması, Amasya, Canik, Bozok, Arabkir, Divriği, Çorum sancaklarının Defterhaneden Muhasebe Cebe defterlerinin çıkarılmasının emredildiği açıklanıyordu. Hükümün suretleri, Karaman Valisine; buradaki Aksaray, Niğde, Kayseriye, Kırşehir, Beyşehir alaybeylerine; bir sureti, Adana Mütessellimine, Adana, İçel, Alaiye, Tarsus sancaklarına; bir sureti, Rumeli Valisi vezir Ebubekir Paşaya İbisan Sancağı için; bir sureti, Erzurum Valisi vezir Seyyid Ahmed Paşa'ya, Erzurum, Karahisar-ı Şarkı, Pasin, Tortum, Hınıs, Tekmen, İspir sancaklarına yazılmıştı. *Mühimme Defteri*, 199, s. 125.

Yusuf Ziya Paşa'ya yazılan bu hükümde, Diyarbakır Eyaleti'nin timar ve zeâmet sahiplerinden «sefer-i hümayûn»a memur olup, yoklama sırasında mevcut olmayanların nân-pârelerinin müstahak olanlara verilmesi için çalışılması ve bunun için İstanbul'dan «Hacegân-ı Divân-ı Hümayûn»a mensup Mehmed Emin'in tayin olduğu ve eyâletin timar ve zeâmet kayıtları «defter-hâne-i âmire»den çıkarılıp, kendisinin eline verildiği, orada bulunan beş zeâmet ve 137 timarın Darphane-i âmirece zapt edileceği açıklanıyordu³⁴. Aynı şekilde Âmid Sancağındaki 6 zeâmet 92 timar Mardin Voyvodası, Siverek Sancağındaki 42 timar Maden Emni, Ergani Sancağında kimse'nin geliri olmadığı için rağbet etmediği 11 timar, Çarsacak'da 2 zeâmet ve timar zorla zaptedilen ve bu yüzden geri alınması gereken 2 zeâmet ve 3 timarın Darphane-i âmire tarafından zapt edilecekti³⁵. Bunlarla ilgili çeşitli hükümler yayınlanmıştı. Bu konuda, Diyarbakır Valisi ve Maden Emni Yusuf Ziya Paşa'ya bu konuda bir hüküm daha yazılmıştır³⁶. Sivas Valisi vezir Süleyman Paşa'ya 1793 şubatının sonunda yazılan hükümde de dağıtılacak timarlar gösterilmiştir. Buna göre, Sivas Eyaletindeki Çorum Sancağında 22, Canik (Samsun) sancağında 9, Arabkir Sancağında 10, Divriği Sancağında 1, Sivas Sancağında 2, Bozok Sancağında 48, Amasya Sancağında 27 timar sahihsiz ve gelirsiz olduğundan ve bazılarının da yeri belli olmadığının anlaşılması ve yoklama sırasında da kimse'nin talip olmaması üzerine bunların hakkı olanlara sefere gitmek şartıyla verilmesi bildirilmişti. Ancak, bu timarlar, Sivas Eyaleti'ndeki kaza, kasaba ve köylerde on senedenberi oturan ve vardıkları yerlerde de avarız hânesine kaydı olmayan sakinlere eski yerlerine dönmeleri şartı ile verilecekti³⁷.

Timar ve zeâmetlerin boş olanlarının defterhane-i amireye gönderilmesi hususu aynı tarihte Diyarbakır Valisi Yusuf Ziya Paşa'ya çeşitli hükümlerle bildirilmişti³⁸. Böylece, yoklamalarda sahihsiz olan timarların hakkı olanlara verilmesi sonucunda, bunların sancaklarında oturacakları ve sefer sırasında sefere katılacakları ve timar sisteminin eski şaşaalı dönemine ulaşacağı umuluyordu.

34 *Mühimme Defteri*, 199, s. 107.

35 *Mühimme Defteri*, 199, s. 107.

36 *Mühimme Defteri*, 199, s. 107, 108.

37 *Mühimme Defteri*, 199, s. 116.

38 *Mühimme Defteri*, 199, s. 116-117.

9 Eylül 1792 tarihli kanundan sonra Anadolu ve Rumeli'de yoklamalar hızlandırılmış ve sık sık yoklamacılar çıkarılmıştı. 1793 şubatının sonlarında, Rumeli Valisi vezir Ebubekir Paşa'ya yazılan hüküm yoklamanın bize ne tarzda yapılacağını göstermektedir. Buna göre, Rumeli'deki sancakların timar ve zeâmet sahiplerinin durumlarını incelemekle görevli yoklamacılar, sancaklının, alaybeyinin, çeribaşlarının ve diğer zabitlerin önünde mevcut olmayanların timarlarının sancak halkından olup hakkı olanlara, sefere gitmeleri şartıyla verilmesi açıklanmaktaydı³⁹.

1792 Eylül tarihli bu kanun İmparatorluğun her tarafına yollanmış ve hakimler halkın önünde bunu okuyarak, bu şartlara uyulmasını duyurmuşlardır. Bu konuda, Rumeli'de Vistoka ve İzernik naibleri ilâmlarında, 1792 eylül ve ekim aylarında, düzenlenen ve her yere yollanan kanunun kendilerine ulaştığını ve halka okunduğunu bildirmektedirler⁴⁰. Halk, görevliler, sancaklı böylece kanun yönünden aydınlatılmış olup, gerekli işlemlerin yapılması için ortam sağlanmış olmaktadır.

Çıkarılan hükümlerde yeni kanuna aykırı hareket edeceklerin cezalandırılacağı ve özellikle yoklamacıların kanun dışı hareketlere başvurmamaları sık sık tekrarlanmaktaydı. 1793 Şubatının sonlarında, «hacegân-ı Divân-ı Hümayûn»dan Selanik ve Üsküb ve Tırhala sancaklarının timar ve zeâmetlerini yoklamakla görevli Şerif Ahmed'e yazılan hükümde, herkesin yoklamada hazır bulunması, yoklamada hazır olan mülâzımlara timarlarının verilmesi, mülâzımların üzerinde fazla olanların sancak sakinlerine verilmesi tekrarlanıyor ve yoklamacıların görevlerini iyi yapmaları hatırlatılıyordu. Anadolu ve Rumeli'de olan eyalet ve sancak yoklamalarına memur yoklamacılarından yeni kanuna aykırı harekete cesaret edenlerin azil olmaları ve değiştirilecekleri bildirilmişti. Hatta, bu konudan olmak üzere, Köstendil Sancağı yoklamasına memur hacegân-ı Divân-ı hümayûndan Mehmed Salih'in tevcihlere aykırı hareket ettiği anlaşıldığından hocalığı kaldırılmış ve kendisi cezalandırılmıştı⁴¹. Ayrıca, Selanik, Üsküb ve Tırhala sancakları yoklamacısı Mehmed Şerif'in

39 *Mühimme Defteri*, 199, s. 112-13.

40 *Cevdet-Timar*, nr. 337.

41 *Mühimme Defteri*, 199, s. 113.

de bu tip hareketleri ortaya çıkarsa kendisinin de cezalandırılacağı duyurulmuştu⁴².

Gene, 1793 şubatı sonlarında Selanik Sancağı Alaybeğisine yazılan hükümde, Selanik Sancağının timar ve zeâmetlerini yoklamaya memur hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Şerif Ahmed'e de mülâzımlardan fazla kalan boş timarların sancak sakinlerine verilmesi tekrarlanmaktaydı⁴³.

Eyalet askerlerinin işlerini düzen içersinde yürütmek için düzenlenen yeni kanun gereğince yoklamacıların timar ve zeâmet sahiplerine karşı uygulayacakları yoklamalar üzerinde uzun uzadıya durulmuştur⁴⁴. Bunun için, yoklamacılar eyâlet ve sancaklardaki timar ve zeâmetleri denetleyecekler ve yeni kanunun tatbiki için gayret sarfedeceklerdi⁴⁵.

Yoklama sonunda yoklamacı ile alaybeyinin defterlerinin birbirini tutması gerekliydi. Bazı timar sahipleri yoklama sırasında yalnız bir defacık görünmek ile yoklamacıyı aldatma yoluna gitmekteydiler. Yoklamacının gelme tarihini öğrenen timar sahipleri, yoklamacı orada iken «isbât-ı vücûd ideyim sonra yine olduğum mahalle giderim» diye hile yoluna başvurmaktaydılar. Yoklamacı, bu durumda olanları tesbit ederse ayrı bir defterle durumu İstanbula bildirecekti. Bu durumları, daha önce alaybeyleri İstanbula bildirmediklerinden cezalandırılacaklardı. Yoklamacının, sancağında bulunmayan timar ve zeâmet sahiplerini tesbiti sonunda, bunların timar ve zeâmetleri kaldırılacak ve sancak mülâzımlarına verilmek üzere defterleri alaybeylerine gönderilecekti.

1794 Temmuzunda Karaman Eyaletindeki sancak neferlerini yoklamaya memur olarak «hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn»dan Mehmed Rağıb yoklamacı tayin olmuştu. Mehmed Rağıb ve Karaman'da ona yardımcı olacak alaybeyleri, çeri başıları ve diğer zabıtlar,

42 Bu hükmün bir sûreti de Pirizrin, Alacahisar, diğer sancakları timar ve zeâmetlerini yoklamaya memur hâcegândan Abdullah'a; bir sûreti de Avlonya, Delvine, Yanya yoklamacısı İsmail'e; bir sûreti de Uhrî ve İbasan yoklamacısına yazılmıştı. *Mühimme Defteri*, 199, s. 114.

43 Bu hükmün birer sûretleri Üsküp, Tırhala, Avlonya, Delvine, Köstendil, Dukakın, Uhrî, İbasan, Yanya, Elhatrin, Yanya, İskenderiye, Pirzerin, Alacahisar ve Paşa Sancağının alaybeylerine yazılmıştı. *Mühimme* 199, s. 114.

44 Cevdet-Timar, nr. 522.

45 Cevdet-Timar, nr. 303.

9 Eylül 1792'de düzenlenen kanunun tarihinden bir sene geçtikten sonra, sancaklarında mevcut olan ve olmayanların yoklamasına nezaret edeceklerdi. Yoklama sonunda alaybeyinin defteri ile yoklamacının defterinin birbirini tutması şarttı. Eğer bu tutmazsa alaybeyinin cezalandırılması cihetine gidilirdi⁴⁶. Yoklamacı, sancağa gidip, sancakda bulunan alaybeyi, çeri başı ve diğer zabıtların ve ileri gelenlerin önünde bütün timar ve zeâmet sahiplerini tek tek yoklayacak, mevcut olanların bayraklarını işaret ettikten sonra «nân-pâreleri» gelirini önce kendilerinden, sonra diğer bilgi sahiplerinden tahkikle tespit edecek, berâtları işaretlenen timar ve zeâmet sahiplerinin sancaklarında bulunup, bulunmadıkları ve nerelerde buldukları incelenecek, yalnızca yoklama zamanında gelenler ise başka bir deftere geçirilecek, bunların timar ve zeâmetleri ellerinden alınıp, bunların sancak mülâzımlarına verilmesi için defterler İstanbula yollanacaktı⁴⁷.

Yoklamacı, alaybeyinin haber verdiği hususları gereği gibi inceleyecek, ortaya çıkarıp, İstanbul'a bildirecekti. Timar ve zeâmet defterleri «Defterhane-i Âmire'den çıkarılıp, yoklamacıya verilecektir. Yoklamacı, «hatir ve gönüle râğbet etmeyecek ve tama'-ı hâma tabi'ye» ile mevcut olmayanı mevcut gibi göstermeyecek, durumu alaybeyine olduğu gibi bildirecek, hiçbir gizleme cihetine gitmeyecek, timar ve zeâmetleri incelemede kusuru olmayacak, alaybeyinin hile ile haber vermediği yerleri ortaya çıkaracaktı⁴⁸.

1794 Ağustosunun başlarında, «hâcegân-ı Divân-ı hümâyûn»dan Karaman Eyaletinin timar ve zeâmetlerini yoklama ile görevli Mehmed Rağıb'a aynı hususlar hatırlatılmaktaydı. Sefere memur olan Anadolu'nun bütün timar ve zeâmet mensuplarının görevli oldukları yerlerde ve muharebelerde mevcut olmadıkları anlaşılmiş ve bunların yani timar ve zeâmetlerin hakkı olanlara verilmesi işi ile görevlendirilen Mehmed Rağıb'ın bu görevi yaparken, mevcut olmayanları himaye etmemek, akçeye tamah etmemek hususlarına dikkat etmesi hatırlatılmıştı⁴⁹. Mehmed Rağıb'a yazılan diğer bir hükümde, bu hususları yerine getirirken kusuru olmaması tekrar-

46 *Mühimme Defteri*, 201, s. 6, fotokopi, 8, vesika : 1.

47 *Mühimme Defteri*, 201, s. 7, fotokopi, 9 vesika : 1.

48 *Mühimme Defteri*, 201, s. 7, fotokopi 9.

49 *Mühimme Defteri*, 201, s. 7-8, fotokopi 9, 10, Vesika 2.

lanmaktaydı⁵⁰. Gene, Mehmed Rağıb'a, 1794 Ağustosunda ortalarında yazılan diğer bir hükümde, eyâlet askerinin eski durumu açıklanmakta ve yapılacak işlem izah olunmaktaydı. Eyâlet askeri, eskiden beri seferlerde kahramanlıklar göstermiş, metris kazmak, gerektiğinde metrise girmek, sepet örmek, tabya yapmak, toprak taşımak, hendek hazırlamak, top nakletmek görevlerini hakkıyla yapmış, fakat, şimdi bunlar seferlere bile katılmamaktadırlar. Şimdi hazarda toprağında, seferde savaşta bulunmak şartıyla, şöretleri bilinen, hakkı olan kişilere alaybeyleri arzları ile timar verilmesi, misafir reâyâdan savaşa ehliyetli olmayanlara mülâzemet verilmemesi gereklidir⁵¹. Defter Emni ve Karaman Eyaleti Nazırı mîri Mehmed Hakkı'nın yazısına göre, mülâzımların kayıtlarının incelenmesi, mülâzemet emirlerinin isimlere göre verilip verilmediği, bunların sancaklarında mevcut olup olmadıklarının araştırılıp, yoklamasına gidileceğini öğrenmekteyiz⁵².

1794 Ağustosunun başlarında, Kütahya ve Karahisar-ı sahip sancaklarının dışında sancak neferlerini emr-i şerif ile yoklamaya memur «hacegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn»dan Ahmed'e yazılan hükümde, seferlerde bulunacak timar ve zeâmet sahiplerinin isim ve şöretlerinin gereği gibi anlatılıp «kimin oğlu kim ve ne mahalde mütevellid ve şöret-i şâyî'ası ne olduğu alaybeyiler arzlarında tahrir ve beyân «olunup, ellerine mülâzemet emr-i şerifi verilmesi belirtilmekte ve Anadolu Eyâletinde bulunan sancakların şartlara göre tertip olunan mülâzımları öşürü miktarı mıdır ve hepsi halen sancağında oturmakta, savaş yapmaya ehliyetli midirler belirtilecekti⁵³.

Alaybeyleri arasında suistimal yapanlar da çoktu. Bunların hem cezalandırılması yoluna gidiliyor, hem de yeni tedbirler alınıyordu. 1794 Ağustosunda ortalarında, Konya Mütessellimine ve Karaman Eyâletini yoklamaya memur hacegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan Mehmed Rağıb'a yazılan hükümde, Kırşehir Sancağı Alaybeğisi Abdullah'ın şartlara aykırı harekete cesaretinden dolayı, önce alaybeylikten azli ve yerine sancaklısının istediği Egerçi Osman'ın tayin olduğu bildirilmekteydi⁵⁴. Fakat, Osman eski alaybeyi Yakub'un

50 *Mühimme Defteri*, 201, s. 8, h. 1, fotokopi 10.

51 *Mühimme Defteri*, 201, s. 8-9, h. 2, fotokopi 10, 11, Vesika 2.

52 *Mühimme Defteri*, 201, s. 9.

53 *Mühimme Defteri*, 201, s. 9.

54 *Mühimme Defteri*, 201, s. 18.

hizmetinde ve alaybeylik işlerinde ehliyetsiz olduğundan başka sancaklılarına kötülük etme sevdasında olduğundan Musa adlı şahsın alaybeyi olması uygun görülmüştü⁵⁵.

1794 Eylülü başlarında Anadolu sancaklarında yoklamacı olan Ahmed'e yazılan hükümde, alaybeylerinin arz vermesi sırasında, her nâhiyenin çeri başları, güvenilir timar ve zeâmet sahipleri ile görüşmedikçe arz vermemeleri hatırlatılmaktaydı⁵⁶. Alaybeyiler, kimlerle danışıyorsa, arzın içine, o timar ve zeâmet sahiplerinin isim ve tasvirleri işlenecekti. Ayrıca, tarih yazılacak ve tarihsiz arz veren alaybeyi cezalandırılacaktı. Alaybeyi arzına yazılan isimler sancaklının mührü ile mühürlenecek, mahzar ile alaybeyinin arzı İstanbul'a yollanacaktı. Mahzar sahiplerinin mühürleri istenip, kalemde saklanacak ve hatt-ı hümâyûna aykırı bir maddeyi arza cesaret eden alaybeyi cezalandırılacaktı. Mahzar sahipleri de suistimal, dikkatsizlik yaparlarsa aynı şekilde cezalandırılacaklardır⁵⁷.

III. Selim devrinde, Anadolu'ya ve hatta Asya'daki uzak yerlere kadar yoklamacılar gönderilmiş ve yeni düzenin her yerde yerleşmesine itina gösterilmişti. 1794 Eylülünün sonlarında, Rakka Eyâleti sancak neferlerini yoklamaya memur olan Sadrazam Kethüda katibi hülefasından Mehmed Salih Ruha (Urfa) Sancağı alaybeyisi Vahdi Paşa ve Urfa'daki diğer ileri gelenlere bu hususlar etraflıca anlatılmaktaydı⁵⁸. Bu hükümde, eyalet askerinin eski durumu tekrar hatırlanmakta, timar ve zeâmet sahiplerinin nerede oturdukları, kim olduklarını yazmaları tekrarlanmaktaydı. Bunda da aşağı-yukarı diğer yerlere gönderilen hükümlerdeki tedbirler tekrarlanmaktadır. Rakka Alaybeyi de, timar ve zeâmet sahiplerinin «harp ve darp erbabından mıdır, değil midir» yerinde inceleyecekti⁵⁹.

1794 sonlarında Anadolu eyaletindeki sancakların görevlilerine yazılan hükümde de, yeni kanun gereğince timar ve zeâmet sahiplerinin her zaman sancağında ve alaybeyi bayrağı altında bulunması tekrarlandığı gibi, buralarda zorbalıkların olmaması da istenmekteydi⁶⁰. Gerçekten de, bazı timar ve zeâmetler fuzulî olarak zapt-

55 *Mühimme Defteri*, 201, s. 18.

56 *Mühimme Defteri*, 201, s. 32.

57 *Mühimme Defteri*, 201, s. 33.

58 *Mühimme Defteri*, 201, s. 44.

59 *Mühimme Defteri*, 201, s. 44.

60 *Mühimme Defteri*, 201, s. 60, fotokopi 12.

dilmekte ve bu yüzden yakınmalar olmaktadır. Bazı mütegalibeler, timar ve zeâmetleri zorla zeptetmekte, zaptedilen eyâletli halkının davaları ise iyi görülmemekteydi⁶¹. Bu yüzden, bu şekilde zorbalıkların önü alınmak istenmişti. Bununla ilgili olarak, Anadolu Eyâleti neferlerini yoklamaya memur olup, geri dönmüş olan seyid Mehmed'e, timar ve zeâmetlerin tagallübden kurtarılması ve buralara düdâhale olmaması, sahiplerinin timar ve zeâmetleri sıkıntısızca zapt etmelerine yardımcı olma görevi verilmişti⁶². Fakat, daha sonraki tarihlerde de bu zorbalıkların devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 9 Ağustos 1804'de yazılan bir hükümden, Çankırı'daki Çerkes Nahiyesinin Saraycık adlı köyü ve diğerlerinde 17950 akçe timarın bir kısmının zorla zaptedildiğini tesbit edebilmekteyiz⁶³.

Yoklamalara Rumeli'de de devam olunmuştur. Örneğin, 1794 Aralığının ortalarında, Semendre Valisi ve Silistre Eyâletindeki mütesellimlere, alaybeylerine, âyân ve iş erlerine yazılan hükümde, Silistre Eyâletinin timar ve zeâmetlerinin yoklanıp, yerlerinde mevcut olmayanlarının nan-pârelerinin hakkı olanlara verilmesi açıklanmaktaydı⁶⁴.

Elimizdeki belgelerin tedkikinden, anladığıma göre, eskiden olduğu gibi, gene, Anadolu'da olan timarlara rağbet azdır. Anadolu Eyâletindeki sancaklardan Kütahya, Hamid, Teke sancaklarında olan timarlara yoklama sırasında kimse itibar göstermemiştir. Bunun sebebi de, bu timarların gelirlerinin çok az olmasıdır. Bu yüzden, devlet bu geliri az olan timarların ikisini ya da üçünü birleştirip, talip olan mülazımlara arz ettirilmesine karar verdi. Sonra bu karar genelleştirildi. Ayrıca, Rumeli ve Anadolu'da olan bütün eyâlet ve sancaklardaki timarlardan geliri olmayan ve bazen de bilinmediğinden kimse tarafından itibar edilmeyen timarların yoklamacılar tarafından bulunarak birleştirilmesi için 8 Ocak 1796'da bir karar alındı⁶⁵.

Uzak olan yerlerdeki timar ve zeâmetlerin yoklanması büyük zorluk arz etmekteydi. Kendilerine, timar ve zeâmet verilecek kim-

61 Cevdet-Timar, nr. 403.

62 *Mühimme Defteri*, 201, s. 60.

63 *Çankırı Şerhiye Sicüi*, 21 (Ankara Etnoğrafya Müzesi), s. 34; Vesika 8.

64 *Mühimme Defteri*, 201, s. 79.

65 Cevdet-Timar, nr. 8294, fotokopi 13.

selerin İstanbul'a gelerek kontrol edilmeleri usulden ise de, uzak yerler için bunun uygulanmadığını çok sık görmekteyiz. Devlet de, yerin uzaklığı sebebi ile buna müsamaha göstermekteydi. Örneğin, Basra Muhafızı Süleyman, yoklamaların orda yapılması emri üzerine, Bağdad'da yaptığı yoklamadan sonra, Zor Eyâletinin Kerkük sancak ve nâhiyelerinde Bekir oğlu Ahmed'den boşalan timarın Ömer oğlu Ahmed'e verilmesini İstanbul'a bildirmişti⁶⁶. Gene, Yerköy uzak olduğundan, Bağdad Muhafızı Süleyman Paşa tarafından, kolaylık olması için kontrol işleminin Bağdad'da yapılması usulü ittihaz edilmesi bunun diğer bir örneğidir⁶⁷.

5 Ocak 1797'de yazılan hatt-ı hümayûn ve ona ekli Eyâlet nâzırının yazısında alaybeylik konusunda alınacak tedbirler açıklanmaktaydı. Buna göre alaybeyinin azli ve tayini, vâli ve emrinde bulunduğu veziriazamların arzları ve bütün sancaklusunun ve muhtarlarının ittifakiyle oluşan mahzarları ile oluşacaktı⁶⁸. Güvenilir kişiler arasından seçilen alaybeylerinin tayini sırasında vali ve diğerlerine «arz akçesi» ve diğer bahânelerle para verilmeyecekti. Sancaklı seçim sırasında iki kısma ayrılmayacaktı. Gerekli kişi alaybeyi seçildikten sonra, sancaklı mahzar gönderecek, sonra vâli arz verecekti. Azli gereken alaybeyinin şartlara aykırı suçu ortaya çıktığında azli ile iktifa olunmayıp, ayrıca, cezalandırılması yeni kanun esasındandı. Bazı alaybeylerinin azli ve yerine başkasının tayini konusunda suistimaller görüldüğünden, bu konuda muhakkak vâli arz, sancaklı da mahzar göndermek zorunda olacaktı. 1210 senesinin şabanında (1796 Şubatında) Anadolu ve Rumeli taraflarında olan eyâlet ve sancaklarda «evâmir-i aliyye»ler yayınlanmış, ancak, alaybeylerinin şartlara aykırı hareketleri ortaya çıkarsa, sancaklısı alaybeyinin korkusundan durumu bildirememesi durumunda olacağından, bundan sonra eyâlet ve sancaklara üç senede bir muharrir tayin olunacağı, yoklamacıların alaybeyinin gizli ve açık sırlarını öğrenebilecekleri açıklanmıştı. Yoklamacılar, alaybeyinin tayini tarihindenberi vermiş oldukları arzların şartlara uygun olup, olmadığını inceleyecek, sancağından oturan ve beşte bir «arz akçesinden» fazlasına tamah etmeyen alaybeylerinin gene görevlerinde kalmalarını

66 Cevdet-Timar, nr. 8589

67 Cevdet-Timar, nr. 141.

68 Cevdet-Dâhiliye, nr. 10917, fotokopi 14, 15; Vesika 3.

sağlayacaklardı. Bu şartların aksine hareket eden ve kötü davranışları ortaya çıkan, hatır ve gönüle kapılarak açgözlülük yapan alaybeyi görevinden alınacaktı. Yoklamacıların akıllı, olgun, dürüst, bu işleri yapabilecek kişiler olmasına dikkat edilecekti⁶⁹.

Devlet timarları daha yararlı bir hale getiremeyince, bunların bir kısmını levend çiftliğine tahsis etmeyi daha uygun buldu. Bu konuda teşebbüslere ve faaliyetlere girişti. 21 Aralık 1975'te bir kısım timarların levent çiftliğine alınmış olduğu görülmekte olup, bunların sayısı birhayli kabarıktır⁷⁰. Daha sonra, Anadolu Eyâletindeki timarların büyük bir kısmı levent çiftliğine bağlandı. 29 Kasım 1796'da, Teke ve Hamid alaybeylerine yazılan bir hükümden anladığımız göre, Anadolu Eyâletinde bulunan bütün timar ve zeâmet sahiplerinin sancaklarıyla levent çiftliğinin Üsküdar Ocağına bağlanması ve katılması ve yoklamalarının adı geçen Ocakda yapılması kararlaştırılmış, Anadolu Eyâletinde bulunan çocukların ve emeklilerin de eşkinici timarları gibi bizzat kendi timar beratları ile Ocağa gelmeleri bildirilmişti⁷¹. 9 Şubat 1805'de de, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan timar sahiplerinden çocuksuz ölenler ile yerlerinde mevcut olmayanların timarlarının irad-ı cedîd hazinesinden zabt yoluyla iltizama verilmesi kararı alınmıştı⁷².

Humbaracı ve lağımçı ocaklarına, zeâmet ve timar sahiplerinin alınması yolundaki ilk fikri layiha halinde 1206 (1790-1791) yılında Defterdar Şerif Mehmed Efendi III. Selime sunmuştu. Şerif Mehmed Efendi bu lâyihasında Avrupa'nın fen bakımından çok ileri gittiğini, onların başarılarının ana nedeninin top ve humbaraya bağlı bulunduğunu, oysa, Osmanlı İmparatorluğundaki humbaracı ve lağımçı ocaklarının boşaldığı, hernekadar daha çok Rumeli'de, bazen de Anadolu'da bir sürü şahsın yüklendiği, fakat, savaş zamanında kimsenin bulunmadığını açıklamaktaydı. Şerif Mehmed Efendi, bunun için humbaracı başı ve lağımçı başıya devamlı emirler verilip, her nerede timar ve zeâmet sahibi ve başka humbaracı ve lağımçı neferleri bulunursa, kayıtlar gereğince hepsinin kaldırılıp, Kadıköy ve diğer münasip yerlere yerleştirilmesi, humbaracılık fennini bunların

69 Cevdet-Dâhiliye, nr. 10917, fotokopi 14, 15; Vesika 3.

70 Cevdet-Timar, nr. 8691, 486.

71 Cevdet-Timar, nr. 133.

72 Cevdet-Timar, nr. 8772.

çabucak öğrenmeleri, ayrıca, zeâmet ve timar sahiplerinden gelmeyenlerin timarlarının alınmasını tavsiye etmekteydi⁷³. Daha sonra, humbaracı ve lağımçı ocaklarının önemi devlet tarafından da kabul edilmiş ve bu öneri tatbikat safhasına konmuştur. 23 Kasım 1826'da Rumeli ve Anadolu'daki eyâlet ve sancakların, timar ve zeâmet sahiplerinin Dergâh-ı âli humbaracı ve lağımçı ocağına «zapt ve idhalleri» gerekli olduğundan bu işlemlerin tamamlanması cihetine gidilmişti⁷⁴. Böylece, timarlı sipahilerin lağımçı ve humbaracı ocağına bağlanmasıyla, İstanbul'daki mevcut sipahilerin üçte birinin her sene kışlarında, el altında bulunmaları da sağlanmış olmaktadır⁷⁵.

Humbaracı ve lağımçı ocağına timar ve zeâmet sahiplerinin girmesi işlemine esasen daha önce başlanmıştı. Timar ve zeâmetler de piyâde sınıfı gibi bozulduğundan, daha önce Arnavutlukta bulunan sipahilerden bazıları humbaracı ve lağımçı ocaklarına sokulmuş ve bu yüzden 1241 (1825-1826) da, henüz Yeniçeri Ocağı kalkmadan epey de bir fayda sağlanmıştı. Bundan memnun kalan devlet, Rumeli'de Köstendil, Alacahisar, Perzerin, Vulçitrin, Selanik, Tırhala, Üsküb, Uhri, Delvine, İlbasan, İşkodra, Dukakin, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Kırkilise, Vize'de; Anadolu'da ise, Kütahya, Mentese, Hüdevendigâr, Ankara, Karahisar-ı sahib, Sultanönü, Kankırı (Çankırı), Bolu, Kastamonu, Karesi, Saruhan, Teke, Hamid, Aydın, Konya, Kayseriye, Niğde, Yenişehir, Akşehir, Kırşehir, Sivas, Amasya, Canik (Samsun), Çorum, Samsun, Bozok (Yozgat), Divriği, Arabgir, Adana, Tarsus, Alaiye, İçel, Birecik sancaklarında olan sipahilerde lağımçı ve humbaracı ocaklarına katılmışlardı⁷⁶.

Daha sonraları, timar ve zeâmetlerin önemli bir kısmı Asâkir-i mansûre süvari taburlarına bağlanmıştı. 1827 tarihlerine doğru, Rumeli ve Anadolu'daki 53 sancaktan 5200 timarlı sipahi kendi timarları geliriyle «Asâkir-i mansûre süvarisi» haline sokulup, İstanbul'a getirilmiş ve orada talime başlamışlardı⁷⁷. Asâkir-i mansûre

73 Şerif Mehmed, «Sultan Selim-i sâlis devrinde nizâm-ı devlet hakkında mütalaat», *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, İstanbul 1334, nr. 38, s. 268-69.

74 Cevdet-Timar, nr. 1301.

75 Ömer L. Barkan, *aynî madde*, s. 331.

76 Hemen akabinde 1241 Recebinin 24. günü (2 Mart 1826) Sadrazam donanmayı denetlemeye gittiğine göre, olayların akışı yönünden, bu ilhakların bu tarihte olma ihtimali vardır. Cevdet Paşa, *aynî eser*, c. XII, s. 143-44.

77 Ö.L. Barkan, *aynî madde*, s. 311.

taburlarına âit olup, boşta kalan bazı timar ve zeâmetlerin hakkı olanlara verilmesine kadar, gelirlerinin asâkir-i mansûrenin masraflarına harcanması için 4 Eylül 1832'de ayrıca karar alınmıştı⁷⁸. Fakat, Asâkir-i mansûre süvarisine mensup timar sahiplerinin de ordudan firar ettikleri görülmekteydi. Örneğin, Asâkir-i mansûreye idhal edilmiş, 18 timar sahibi Anadolu ordusundan firar eylemişlerdi⁷⁹. Bu gibi zorluklardan dolayı, bunlar «aylıklı süvariler» haline getirilmiş, emekliliklerini isteyenlerin de, gelirlerinin bir kısmı «cebelü bedeli» adı altında hazineye ödenmesi şartıyla timarlarının ellerinde bırakılması kararı alınmıştı⁸⁰.

9 Mayıs 1849'da boş timarların düzeltilmesi hakkında bir talimnâme düzenlenmiştir. Bu talimnâme ile boş timarların bedelleri hakkında kararlar alınmıştır. Bunun için önce timar sahibinin hayatta olup, olmadığı, timarın gerçek mutasarrıfı olduğu tahkik olunacaktı. Ayrıca, bildirilen timarın Tanzimat'tan önce vâli, mütesellim, voyvoda defterlerindeki bedeli, o timarın bulunduğu köy ve tarlalar bir sancak içinde mi, yoksa birkaç sancakta defteri var mıdır, bedelleri, timarın ve sahibinin «isim ve şöhreti» ile berât tarihi de bildirilecekti. Timarın olduğu sancakta Tanzimattan önce mutasarrıfı tarafından bizzat veya aracı ile zapt eden timar defterde mevcut değilse, o timar yeniden düzenlenecekti. İki senelik geliri hesaplanan timarın, masraftan sonra iki senelik öşür gelirinde fazla fark olursa, yani bir sancağın gelirinden diğer senelik geliri iki katından fazla olduğunda, bunlara masrafın dışında hangi senenin geliri az ise onun iki katı kabul edilmek suretiyle muamele yapılacaktı. Örneğin, öşür geliri masrafın dışında beşyüz kuruş ve diğer senenin öşür geliri masraf hariç 1500 kuruş ise, bu 1500 kuruş gelir 1.000 kuruş kabul edilecek ve böylece iki senelik gelir 1.500 olmuş olacaktı. Gönderilen mazbata örneğine göre bunlar yeniden düzenlenecekti. Berât-ı âli ve taksim defterinde ismi geçen köyler ve tarlalardan eski isimleri bozulmuş olanların durumları nasılsa mazbataya öyle işlenecekti. Defter harici timarlar memurlar tarafından iki sene emaneten idare edildiği halde ve o sancağın öşürü ilk sene emaneten, ikinci sene iltizâmen idaresine karar verilmişti. Bu şekildeki timar-

78 Cevdet-Timar, nr. 19.

79 Cevdet Timar, nr. 1409.

80 Ö.L. Barkan, aynı madde, s. 331.

lar olduğu yerin öşürleri bu usulün uygulandığı seneden itibaren memurlar tarafından iltizâmen ihâle olunmuş olduğu takdirde, bu şekildeki yerlerin timarı berât-ı âli ve taksim defterinde bulunan köyler ve tarlaların hissesine ilk senede iltizâmen verilen bedellerden ne kadar isabet edeceği tek tek hesaplanıp, toplam yekûndan masraf karşılığı onda bir düşülecekti. Ayrıca, Tanzimattan önceki timarın vâliler, mütesellimler ve voyvodaların semere ve harc olarak almış oldukları mikdar da düşülecekti⁸¹.

Bu nizamnâme ile getirilen yeni bir usûlde, emanet ve iltizâmen tevcihlerin dışında, zabtiye şeklinde timar sahiplerinin kullanılmasındır. Nizamnâmeye göre, mutasarrıf ne kadar şey almaya lâyıktır, hesap olunacak ve timar sahibinin zabtiyelikte kullanıldığı ve gerekse oturduğu yerlerden ne kadar geliri var olduğu tedkik edilerek mutasarrıfa emval sandığından sened verilecekti. Bununla ilgili mazbatalar düzenlenecekti. Mazbata ve senedler ile taksim defteri sûretleri hazine-i celîleye gönderilecek, timar sahibinin geçmiş senelerden isteyecekleri devrelerle verilecekti. 1260 (1844) senesinden itibaren bedel miktarı iki taksitle yani bir taksiti Haziran diğer taksiti Eylül defterlerine işlenecekti. Timarlar önceden hazine-i celîle-i maliyede kayd olmuş ise, mutasarrıfın kaç senelik ve ne kadar istediği varsa, bu sefer gönderilen örneğe tatbik olunup, her senesi için ayrı imzalı sened alınacaktır. Timar sahibi hangi yerin zabtiye hizmetinde görev yapıyor ise, o yerden ne kadar akçe ve zahire alınmıştır ve bulunduğu yerden ne kadar nefer ve zahire temin olunmuştur tahkik olunacak ve yazılmış olan nefer ve zahirenin miktarı senedin üstüne yazılacaktır. Timar sahiplerinden vefat edenlerin timarları, takip eden hazirandan bir gün önce dahi ölmüş olsa bedel ve gelirleri toptan hazine-i celîleye ait olacaktır.

Bir başka nizam-nâme ile, boş timarların mazbataya yazılması ile 1263 (1846-1847) senesinden itibaren emeklilikleri uygulanan ve eskiden emekli ve çocuk kaydında olanların bedellerinin bırakılması hakkında kayıt ve düzeni hazineye devretmek için düzenlenmiştir. Buna göre 1262 (1846) senesi sonuna kadar timarları baba ve aynı babadan olan kardeşlerden müstakil olanların kayıtlı bedelleri toptan verilecek, 1263 (1847) senesinden itibaren kararlaştırılmış ve kayıtlı olan bedellerin yarısının şartlı ve kayd-ı hayat olarak veri-

81 Mecmua, vrk. 1-3, fotokopi 16.

leceği belirtilmişti. Bu şekildeki timarlıların, gereken müstakil ve gerek mülhak timarların bedelleri ne kadar ise 1258 (1842-43) senesi sonuna kadar tamamen, 1259 (1843) den itibaren baba ve kardeşleri müstakil olanların bedelleri mazbatalara işlendiği şekilde, 1263 senesinden itibaren (1846-47) baba ve kardeşlerinden müstakil timar bedeli olanları ise şartlı ve kayd-ı hayat ile ödenecekti.

Timarlı sipahilerin bir kısmı zaptiye işlerinde kullanılmaya başlamış olup, bununla ilgili emir 1844'te verilmişti. Bunlara, iki yüzbin keseye yakın bir para-timar bedeli verilmesine rağmen, kendilerinden gereği gibi istifade olunamamıştı. Bir ara zaptiyelik yapamayacak kadar güçsüz ve ihtiyar olanlardan, emekliliklerini isteyenler emekli kabul edildi⁸². 1261 (1845), 1262 (1846) senelerinde içlerinde timarlarının bedelleri 900 kuruştan aşağı onların piyâde itibariyle 900 kuruşa yükseltilmesi ve 1800 kuruştan aşağı olanların süvari itibariyle 1800 kuruşa yükseltilmesi, 1262 ve 1263 senelerine ait olmak üzere, 1263 (1847) senesinden itibaren şartlı olarak «kayd-ı hayat» şeklinde idare olunmaya başlandılar⁸³. Daha önce, timar sahiplerinin 1259 ve 1260 senelerine ait olmak üzere (1843-1844) rütbe ve idarelerine göre, miralay ondörtbindört yüz, kaymakam onbinsekiz yüz, binbaşı sekizbindokuz, alay emini altıbin, kul ağası dörtbinsekiz yüz, sancakdar üçbin, sancak baş katibi ikibinbeş yüz, alay katibi binyediyüz, yüzbaşı ve vekili binbeş yüz, mülâzım vekili biniki yüz, çavuş vekili ve bölük emini, imam ve nalbandlara bin, onbaşı vekiline dokuz yüz, saka neferlerine beş yüz elliser kuruş ödemesi kararlaştırılmış ve böylece timar sahiplerinden orduda istifade yoluna gidilmişti.

Timar sahiplerinden zaptiyeye geçenlerden alay katibinden yukarı olanlarına verilecek ücretler de şöyle saptanmıştı. Alay katibi ve ondan aşağı olan zabıtlere, timarlarının bedeli 900 kuruştan aşağı olanlar piyade kabul edileceklerdi. 900 kuruş ve 1800 kuruştan olanlar ise süvari olacak ve 1800 kuruşa yükseltileceklerdi⁸⁴. Zaptiye ile ilgili boş kadroları doldurmak için, böylece timar sahip-

82 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1967, s. 142.

83 *Mecmua*, Türk Tarih Kurumu Ktb. yazmaları, nr. 48, vrk. 1-4 (Münderecâtı: Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu ile 1255-1264 seneleri arasında neşredilen memûrin kanunu, metruk timarların tesviye bedelâtı vs. hakkında kanunlar).

84 *Mecmua*, nr. 48, vrk. 1-4.

lerinden yararlanmak için bu nizam-nâme çıkarılmıştı. Zaptiyede kullanılan neferler önceleri timarlı ve aylıklı olarak iki kısma ayrılmıştı⁸⁵.

Timarların bu şekilde, devlet tarafından hazineye bağlanması ve timar sahiplerinin böylece ordu içinde görev almaları, bir kısım timarların iltizamen ve emaneten idare edilmesi, bazı timar sahiplerinin ordu içinde, bazılarının da zaptiye hizmetlerinde görevlendirilmesi ile timar sistemi esasen ortadan yavaş yavaş kalkmaya yü tutmuştu. Bu değişiklik sırasında bir muhalefet olmuş mudur ya da timar sistemi külliyyen ne zaman kalkmıştır bilemiyoruz⁸⁶. Ama, arazi kanununda yapılan değişiklikler ve toprak mülkiyetinin kabulünden sonra, ister istemez timar sistemi tarihe karışmış olmaktadır.

Timarların büyük bir kısmının devlet tarafından zapt olunması, timar sahiplerinin biraz önce bahsettiğimiz nizamnâmedeki gibi, zaptiye işlerinde, ordunun çeşitli kademelerinde görev almaları timar sahiplerinin timardan çok bu görevlere rağbet ettiklerini göstermekte olup, artık 19. yüzyılda timarların öneminin hiç kalmadığını ortaya koymaktadır.

Vesika : 1

Mühimme Defteri. 201, s. 6, h. 1.

Bu def'a Der-i aliyemden Karaman Eyâleti elviye neferâtını yoklamaya memûr ve ta'yîn kılınan hâcegân-ı divân-ı hümayûnumdan Elhac Mehmed Ragıb zîde mecdühuya ve elviye-i merkûme alaybeğileri ve çeri başları ve sâir zâbitân zîde kadrühuma hüküm ki. Devlet-i aliyeye-i ebediyü'l-istikrârımın cünüd-ı gayret-şi'ar ve çuyuş-ı hamiyet-kirdârından olan eyâlet askerinin bir müddetden beru şurût ve Kânûnlarına ri'âyet olunamadığına binâen dâimâ mutazaman ve müctemi' ve muktedir bulunmaları zımında bundan mukaddemce ittifâk-arâ ile karâr olup bâlâsı Hatt-ı Hümayûn-ı şevket-makrûnumla muvaşşah 1207 senesi muharreminin 21.ncü gününü tarihiyle müverrah tanzim olunan kânûn-ı cedîde işbu kânûn

85 Cengiz Orhonlu, *aynı eser*, s. 142.

86 XIX. yüzyılda timarların kaldırılışı hakkındaki gelişmeler ayrı bir tetkike muhtaçtır.

tarihinden bir sene tamamında sancakların mevcûd ve nâ-mevcûd-
larını yoklanup ve yoklama esnâsında dâhil-i sancakda olan nân-pâ-
releri hâsîlâtını dahi tahkîk itmek için taraf-ı Devlet-i aliyyemden
yoklamacı ve muharrir olarak mu'temed ve mevsûk bir kimesne
ta'yîn olunmak musammem olmağla muharrir-i mezkûrun hâsîlât
ve defterine alaybeğinin defteri muvafık zuhûr itmezse alaybeyinin
mazhar-ı mücazât olunması mukarrer olacağını başkaca kendülere
bildireler. Beher sancakda mevcûd ve nâ-mevcûd yoklaması çün
her yevm senede bir def'a yoklamacı ta'yîni esâs-ı kânûn-u cedîd
olan mevâdd-ı selâseye madde-i rabî'a ola. Şöyle ki, zikr olunan
yoklamacılar yalnız ze'âmet ve timâr mutasarrıflarının dâhil-i san-
cakda yoklama hengâmında mevcûd ile iktifâ olunmayup dâhil-i
sancakda mütemekkin etmişmidir ve mesâkin ve mevâları ne ma-
haldedir, ilm-i yakîn hâsıl edecek derece tahkîk ile ve mahall-i
âharde sâkin iken sancağına yoklamacı azîmetini haber alup, fa-
kat, yoklamacı anda iken isbât-ı vücûd edeyim, sonra yine olduğum
halle giderim deyu irtikâb-ı hîle idenleri var ise anları başkaca def-
ter edüp sıhhati üzere Der-i aliyyeme inhâ ede, ve yoklamacının
tahkîk edeceği maddeleri alaybeyiler mukaddemce haber virme-
dikleriçün mazhar-ı cezâ olunmaları mukarrer ola ve ahar sancak-
da temekkün idenleri yoklamacı tahkîk eyledikde bu makûlelerin
ze'âmet ve timârları sancâğında sâkin olmadığı için ref' ve sancak
mülâzımlarına arz olunmak üzere defteri alaybeğine gönderile deyu
tahrîr ve mestûr olup şurût-ı mezkûrenin ale'd-devâm ibkâ ve ic-
râsı ve tatarruk-ı halelden vikâyesî murâd-ı mekârim itiyâd-ı
padişâhânem olduğu bedî-dâr ve kânûn-ı cedîd rabita ve nizâm
bulalı ve Karaman Eyâletinin nâ-mevcûdlarının tesviye ve tanzî-
mine mübâşir ta'yîn ve irsâl olunalı iki seneyi mütecâviz olup ber-
mûceb-i şurût senesi mürûrunda muharrir gûne yoklamacı ta'yîn
irsâli vakti geçen muharremü'l-haram iken mukaddemâ irsâl olunan
yoklamacının avdetine intizâren tehrîr olunmuş olduğu ve el-hâletü-
hâzihi mübâşir-i mûmâ-ileyh tanzîm-i me'mûriyet-birle Der-aliiyye-
me avded edüp ber-muktezâ-yi şurût elviye-i mezkûreye yoklamacı
olarak birinin nasbı lâ-büid ve muktezî olduğuna ve senki mûmâ-
ileyhsin bu husûsun uhdesinden gelmeğe sâhibü'l-liyâkat ve iktidâr
olduğunu beyân-birle hassaten yoklamacı ve muharrîr ta'yîn olun-
mak husûsu ricâl-i Devlet-i aliyyemden hâlâ Defter Emîni ve Eyâ-
let Nâzırı mîr Mehmed Hakkı dâme mecdühü bâ-takrîr ifâde ve is-

tid'â etmekle vech-i meşrûh üzere ta'yîn kılınmak husûsuna irâde-i
aliyyeme müte-allik olmağla derhâl Der-aliiyemden hareket ve se-
ri'an elviye-i merkûme varup alaybeyisi ve çeri başı ve sâir zâbitân
ve muhtar ve vücûh ihtiyarları hazır oldukları halde ber-muktezâ-yi
şurût (s. 7) herbir sancağın bilcümle zuamâ ve erbâb-ı timârını hu-
zûruna ihzâr ve yeğân yeğân yoklanup mevcûd olanların bayrak-
ları zâhirine işaretledikden sonra nân-pâreleri hâsîlâtını dahi ibti-
dâ kendülerden ve ba'dehu sıdk u kizbi ma'lûm olmak için sırren
ve alenen sâir eshâb-ı vukûfdan gereği gibi suâl ve tahkîk-birle def-
ter edüp bu makûle mevcûd olup berâtları işaret olunan zu-amâ ve
erbâb-ı timâr sancağında temekkün etmişmidir ve mesken ve mevâ-
ları ne mahaldedir vukûf hâsıl edüp başkaca defter ve yoklama hen-
gâmında gelüp ba'dehu olduğu mahalle giden var ise anları dahi
başkaca defter-birle o makûle hîle-kârların ze'âmet ve timârları
sancağında sâkin olmadığıçün ref' ve sancak mülâzımlarına arz
olunmak üzere defterini Der-aliiyeme isâl ve alaybeğinin haber vir-
mediği maddeleri gereği gibi taharrî ve tefahhus-birle zahire ihrâç
ve Der-sa'adetime ifâdeye da-vete der-meyân gayret ve hilâfından
mücânebet olunmak fermâhım olmağın işbu emr-i şerifim isdâr ve
elviyê-i mezkûrde vâki' ze'âmet ve timâr kuyûdu Defterhâne--i âmi-
remden ihrâç ve yedine itâ olunmuşdur. İmdi seni bu hususa inti-
hâb ve ta'yinden merâm-ı mutlakasından bu bâbda külli hidmet ve
gayret ve matlûbdan efvûn sadakat ve istikâmet me'mûlüne mebnî
olduğu ve hâtır ve gönüle ri'âyet veyahud tama'-ı hâma teba'iiyet
ile nâ-mevcûdu mevcûd ve sancâğında sâkin olmayanı sâkindir di-
mek ve alaybeğine haber vermeyüp ketm eylediği maddeyi tahkîk
eyledikden sonra sahiben haber vermeme ve ze'âmet ve timârların
hâsîlâtlarını tahkîkde kusûr itmemek misüllü hilâf-ı şurût hareke-
tin tahkîk olunmak lâzım gelürse sana selâmet ve necât mutasav-
ver olmayacağı ve ala-eyyi-hâli şur-ût-ı kânûn-u cedîdin kemâ-hü-
ve'l-matlûb ibkâ ve icrâsı murâd-ı mülûkânem idiği ma'lûmun olduk-
da ber-vech-i muharrir seri'an hareket ve evvelen Konya ve ba'dehu
sâ'ir elviyeden her bir sancağın alaybeğisi ve çeri başı ve sâ'ir muh-
tar ve vücûh ihtiyarları hâzır oldukları halde bâlâda muharrir şu-
rût ve tastîr olunduğu üzere livâ-i mezbûrun bilcümle zuamâ ve er-
bâb-ı timârını huzûruna ihzâr ve tezkere olan deftere tatbîk olu-
narak yeğân yeğân yoklanup mevcûd ve nâ-mevcûdlarını sancağın-
da sâkin olup ve olmayanlarını ve mesken ve mevâlarını ve hengâm-ı

yoklamada gelüp ba'dehu olduğu mahalle avdet edenleri gereği gibi taharrî ve tedkik ve herbir ze'âmet ve timârın sahih hasilâtlarını tafahhus ve tahkik ederek bâlâda bast u beyân olunduğu üzere başka başka defter ve sancağında sâkin olmayanların sancak mülâzımlarına arz olunmak üzere defterlerini Der-aliyyeme irsâline müsâra'at ve alaybeğinin hîle ile haber virmediği maddeleri lede't-tahkik sıhhati üzere tahrîr ve inhâya müsâra'at ve hilâfından be-gâyet hazer ve mücânebet eylesin. Şöyle ki bu bâbda hâtır ve gönüle ri'âyet veyahud tama'-ı hâma teba'yyet-birle nâ-mevcûdları mevcûd ve sancağında sâkin olmayanı sâkindir deyu hilâf-ı şurût deftere idhâl etmek ve alaybeğisine mûmâşât ile hîle ile haber virmediği mevâddı sen-dahi ketm ve hasilâtı sıhhati ile haber alup ya küllisin kayd itmek ihtimâlin olur ise bâlâda muharrer ve irâde-i şâhânem beher hâl hakkında der-kâr olmağla ana göre amel ve hareket ve hilâfından mücânebet eylesin ve siz ki alaybeği ve çeri başı (silik) mûmâ-ileyhimsiz siz-dahi şurût-ı mezkûrenin ifâ ve icrâsına dikkat ve bir neferin geri kalmasını tecvîze mücâseretden müba'adet ve işbu fermân-ı vâcibü'l-imtisâlimin beyân olan şurût ve tenbihâtın cümlesini yerine götürmeğe müsâra'at ve hilâf-ı vâki' bir madde zuhûru lâzım gelürse herbiriniz mazhar-ı gazab-ı padişahânem olacağınız muhakkak ve mukarrerdir. Ana göre tahsil-i selâmet hâlinize sarf-ı makdûr eylemeniz bâbında.

Fî evâil-i Safer. sene 209

Vesika 2

Mühimme. 201 s. 8 Hüküm. 1

Karaman Eyâleti (zeâmet olmalı) ve erbâb-ı timârını diğer emr-i şerifim mucibince yoklamaya memûr hâcegân-ı divân-ı hümâyûnumdan el-hac Mehmed Ragıb zide mecdühuya hüküm ki,

Erbâb-ı ze-âmet ve timâr tertîb olduğu zamanlarda virilen nizâm ve kânûnların asâs-ı küllisi mevâdd-ı selâseden ibâret olup birisi alaybeğinin erbâb-ı istihkâkına merbût, ve ikincisi ze-âmet ve timâr tevcihâtı alaybeğilerin arzlarına münhasır ve menût, ve üçüncüsü, zuama ve erbâb-ı timâr bi'n-nefs sancağında sâkin ve alaybeği bayrağı altında mevcûd bulunmak üzere meşrût kılınup, bu esâs-ı selase üzerine teferru' iden şera'it-i sâire-i mün-adim? ve ten-

bihât-ı şedîdeyi şâmil mufassalan mukaddemâ hutût-ı hümâyûn-ı şeref-rîzsudûr olduğuna ve sefere memûr olan Anadolunun ekseri memûr oldukları mahallerde ve muhârebelerde nâ-mevcûd oldukları hîn-i yoklamada tahkik olduğuna binâen eyâlet-i merkûmeye mübâşir ta'yîn-birle mukaddemâ o makûle nâ-mevcûd kılınan ze-âmet ve timârlar fi-ma'bad sahib olanlara ibkâ olunmamak ve iddi'a ider olur ise te'dîb olunmak üzere sancak mülâzımlarına ve sancak sekenesinden erbâb-ı istihkâka tevcih olunmak için bermuceb-i şurût Der-i aliyyeme irsâle mübâdered olunması bâbında eğerçi, emr-i şerifim tastîr olunup, lâkin madde-i mezkûreye hasbe'l-iktizâ birkaç def'a mübâşir ta'yîn olunup herbirinde bazı illet ve esbâba mebnî suret-i nizâm bir güne olmakdan nâşî ze-âmet ve timâr arz olunan kesân sancak sekenesinden oldukları ve olmadıkları bilinmek, sahib-i evladlarına arz itdirilmek, ze-âmet ve timâr var mıdır ve'l-hâsıl ze-âmet ve timâr arz olunan kimesnelerin bermuceb-i şurût istihkâk ve adem-i istihkâkları ne vechiledir, bi't-taharrî tahkik ve tashîh olunmak lâzımeden olduğu zâhir ve senki mûmâ-ileyhsin eyâlet-i mezkûre neferâtın bu def'a bermuceb-i şurût yoklamaya diğer emr-i şerifim mucibince memûr ve ta'yîn kılınmış olduğuna binâen bu husûsun dahî taharrî ve tashîhine dikkat itmeni müteferi-at-ı memûriyetinden idiği bâhir olmağla husûsu mezbûrun taharrî ve tahkikine ihtimâm itmen için sana hitâben emr-i şerifim sudûrunu müttehidân ricâl-i devlet-i aliyyemden hâlâ defter emini ve eyâlet nazırı iftiharü'l-emâcid ve'l-ekârim el-hâc Mehmed Hakkı dâme mecdühü bâ-takrîr ifâde olmağla vech-i meşrûh üzere arz olunmak fermânım olmağın. İmdi mugâyir-i şurût vazı ve halet vuku'una kat'an rızâ-yı aliyyem olmayub ve virilen nizâmın ale'd-devâm arıza-i halelden vikâyesi matlûb ve murâd-ı şâhânem olduğu bu husûsun dahî hakikati üzere bilinmesi mültezem idiği senki mûmâ-ileyhsin ma'lûmun oldukda ber-minvâl-i muharrer ze-âmet ve timâr arz olunan kesân sancak mülâzımlarından ve sekenesinden ve müstahikindenmidir, yoksa mugâyir-i şurûta sahib evladlarına mı arz itdirilmiştir, hîn-i yoklamada bu maddeyi dahî surren ve alenen ve gereği gibi taharrî ve dikkat-birle tashîh ve tahrîre mübâderet ve mikdar zerre tekâsül ve taksirden... be-gâyet tehaşî ve mücânebet eylesin. Şöyle ki, bu bâbda tama'a teba'yyet ve hatıra ve gönüle ri'âyet ve taharrî ve teceddüde adem-i dikkat sebebiyle vakı'anın hilâfına tahrîr itmen ve hilâf-ı emr ve rızâ bir

ferde gadr eylemen ve inhiâl-i şuvâze-i nizâm-ı askeri mucib halet vuku-una sebep olmak ve tahkik eylediğin maddeyi ketm eylemek ve'l-hâsıl senden me'mûl olan sadakatin hilâfı ser-mû halât vuku-a gelmek lâzım gelur ise, bu bâbda özr ve illetin her vechile karîn-i sem'î isgâ olmayub pişmanlık fâide-mend olmayacak vechile mazhar-ı muâheze-i şâhânem olacağıın bî-iştibâhtır. Ana göre sadıkâne ve müstakimâne hareket izhârına sıdk u vüs-u kudret eylemen bâbında.

9 fi evâhir-i m.

Vesika. 3

İstanbul Başvekâlet Arşivi

Cevdet Dahiliye. 10917

İşbu takrîr ile ma'an atabe-i aliye-i mülükâneye arz olunan takrîrimiz bâlâsına şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn mucibince işbu rabita-ı hasenenin ilâ-maşallahü-te'alâ icrâsına ihtimâm ve dikkat olunmak üzere divân-ı hümâyûn kalemine kayd ve hıfz olunub eyaletlu nazırı izzetlu efendi tarafına ilân ve haberi virilmek üzere. 211/5 ra.

Cem'i eyaletde vâki' elviye alaybeğilerinin azil ve nasbı vali ve hasbe'l-iktizâ ma'iyetlerinde buldukları vüzerâ-i izâm hazerâtı arzları ve umûm sancaklusunun ve muhtarlarının bi'l-ittifâk mahzarlarıyla alaybeyliğe ahakk ve elyak sahib-i hadem ve haşem ve nezarete (silik) muktedir sadakat-kâr ve'l-hâsıl şurûtun nâtık olduğu evsâf ile muttasif olarak intihâb ve nâsb olunmak ve hîn-i nasbında vâli ve âharı arz akçesi nâmı ve âhar bâhâne ile bir akçe almak ve sancaklu iki fırka olmayub şurût üzere evsâfla mevsûf olan kimesneyi bi'l-ittifâk ihtiyâr ve intihâb ve umûm üzere mahzar eylediklerinden sonra vali arz eylemek ve azli icâb iden alaybeğinin hilâf-ı şurût-ı cünhası zuhûrunda azl ve nefiyyle iktifâ olunmayub tertîb-i cezâ ile mücâzât olunması nass-ı kânûn-ı cedid-i hümâyûndan ve işbu alaybeğilik maddesi dahi eyaletlunun sebep-i şirâze-i nizâmı olub arıza-i halelden vikâyesi derece-i vücubda iken bundan akdem alaybeği azlini ve aharın nasbını murâd eyledikleri bazı alaybeğilerin hakkında Der-i aliyyeye tevârüd iden arzlarda sadece ba-

haneden ve mülâyim madde bahsinden ibâret olmakdan nâşi ekserisine müsâade olunmayub bundan böyle azli icâb iden alaybeğinin hakkında valiler arz ve sancaklusu bi'l-umûm mahzar eylemeleri lâzım geldikde irtikâb eylediği hilâf-ı şurût maddesi kânûn-nâme-i hümâyûnda ayân olduğu vechile sarahaten iş-ar ve mevhum ve haber ve ahd olarak yazılmayub ilm-i yakîn hâsıl eylediklerini nasbı ihtiyâr olunan evsâf-ı müte-addide-i mezkûre ile mavsûf kimesnenin tevcih-i arz ve mahzarında tahrîr ve beyân ve sabkın cünha-i mütehakkikesiyle mazhar-ı mücâzât olduğu lahıkun istihdâm emrinde derc olunacağı ve fimâbâd garaz ve avz da'iyesi ve mücerred alaybeği azl ve nasbı murâdile mülâyim madde serd ve arz ve mahzar eylemekden ictinâb eylemeleri bâbında geçen sene şabanü'l-mu'azzamın da Rumeli ve Anadolu taraflarında olan eyalât ve elviyeye mü'ekkid evâmîr-i aliyye neşr olunmuş olduğu muhassenât-ı adiyeyi şâmil ve aralıkda minvâl-i meşrûh üzere sadece mülâyim bahaneden bahisle alaybeyliğe dâir tevarüd iden arzların şurûta mugâyerâtları olduğundan mukteza-yı vecihle eğerci cevab tahririyle def' olunmakda olub ancak alaybeğilerin hilâf-ı şurût maddesi zuhûrunda sancaklusu hernekadar inhâya murahhas ve mezûn iseler dahi sair şurûta muvafakati olmayub müsâade olunmayan maddeye kıyâs iderek bazı vâhimeye zâhib ve inhâmuz müsemmir olmayacaktır deyu alaybeğilerinden havf ve haşiyet-birle ketm ve ihfâya mecbûr olacakları ihtimâlden ba'id olmadığı ve o makûle mevhum ve hafâ ve tahkiki beher-hâl inhâya mevkûf olan hile ve desîseleri bilinmesi mümkin olmayub alaybeğilerin yanlarına kalmak lâzım gelur ise fesâd maslahatı mucib olacağıın.

Bâlâda mezkûr mahzûrun indifa'çün fimâ-ba'd eyalât ve elviyeye üç senede bir defa tayîn buyrulacak muharrir güne yoklamacılar memur oldukları elviye alaybeğilerinin hafi ve celî ahvâl ve hareketlerine sırrın ve alenen bi't-taharrî tahsil-i vukûf ve nasbı tarihinden beru virdikleri tevcih arzları şurûta mutabık ve sabi ve tekâüd arz eyledikleri maddeler hallerine muvâfık ve tertîb eyledikleri mülâzım ber-muceb-ı şurût sahih-i mülâyim ve sancağında sâkin ve humsdan ziyâde akçeye tama-darı olmayub azillerini müeddî hilâf-ı şurût cünhaları olmayan alaybeğilerin ibkâsını ve şurûtun hilâfı hareketi ve cünhâ-i zâhiresi tahakkuk ve hile ve desîse-i hafiyeye ve tama-ı hâmı zâhir olan alaybeğinin hatıra ri'ayet ve tama-ı evhâma tebaiyyet ile halini ketm itmeyerek sıhhati üzere in-

hâ ve o makûle mürtekib alaybeğinin yerine intihâb olunacak ev-sâf-ı mezkûre ile mevsûf kimesnenin yedine istihdâm emri virilmek üzere eshâb-ı tatbîk ve umûm sancaklusu mahzar ve valisine arz ve sabıkının tertîb-i cezasıçün lahik için virilen arzda derc itdirdüb Der-sa'adete takdim ve nasb olunacak adamdan yahud sancakludan arz akçesi ve âhar bâhâne ile bir akçe ve bir habbe aldirmayub ve almayub ve kendulerinin dahi hediye ve avz da'yesinde olmayarak hakkaniyet vechile vuku üzere sarahaten inhâ eylemeleri ve aralıkda fevt olan ve hilâf-ı şurût hareketi zuhûrile mazhar-ı mücâzât olub yerine sancaklusunun ber-muceb-i şurût nasb olunması lâzım gelen alaybeğilik husûsuna dâir vârid olan arz ve mahzarlardan ma'ada sâir bahâne ve mukaddemât ile alaybeğilerin azl ve nasb ve ibkâlarına müsa'ade buyrulmayub üç senede bir def'a muharrir güne yoklamacıların bu vecihle tahkik eylemelerine tevkîf ve tadik buyrulması (maması) ve yoklamacılık maddesi dahi umûr-u sâireye kıyas olmayub nefsü'l-emirde devlet-i aliyyenin mültezim-i mehamm-ı cesimeninden olmakdan nâşi bundan böyle ta-yîn olunacak muharrir güne yoklamacılar beher hal akil ve reşid ve perhiz-kâr-ı temyîz ve tahkik-i maddeye muktedir sadakat ve dirâyeti meczûm hademe-i devlet-i aliyyeden mücerreb bendeleri intihâb ve ta-yîn ve işbu vesâyâ-i memuriyyet emirlerinde derc ve tafsil olunduğundan başka gûş-i intibâhlarına telkîn ve hilâfı hareketi tecvîz idenlerin ba'de't-tahkik tedibleri icrâ olunacağı dahi tefhîm buyrularak memûr kılınmaları husûsu nezd-i alilerinde istihsân buyrulduğu halde işbu takrîr-i çakeri divân-ı hümâyûn tarafında hıfz ve yoklamacı ta-yînünde iktizâsına göre takrîr olunmak için kulları tarafına ilm u haber itâsı muvâfık-ı re'y-i sâimleri ise ol-bâbda ve her hâlde emr u fermân devletlû sa'adeti sultanım hazretlerindir.

توقی و قضا
توقی و قضا
توقی و قضا
توقی و قضا

ایمان و خلقی درین صحنه ملک کزیره و هماد صبح عسکره سزید اهل دیاره قی اهل دیاره و حکام بزرگ مزاجی و حکام بزرگ مزاجی
 اعتباریله عدم رعایت ایله حکام وضا اطلاق لافیزون کت واره انقاصی نصرت اولدو و سزید سنده بعضی خلقی لر تیار اولدو و سزید سنده
 منظر و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 تمیز بله برینا نلفه کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 خلقی منظر عسکره کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 ایلیان مینارلرین عسکره کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 حضرت مولد اولدو

عسکره کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو

توقی و قضا
توقی و قضا
توقی و قضا
توقی و قضا

ایمان و خلقی درین صحنه ملک کزیره و هماد صبح عسکره سزید اهل دیاره قی اهل دیاره و حکام بزرگ مزاجی و حکام بزرگ مزاجی
 اعتباریله عدم رعایت ایله حکام وضا اطلاق لافیزون کت واره انقاصی نصرت اولدو و سزید سنده بعضی خلقی لر تیار اولدو و سزید سنده
 منظر و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 تمیز بله برینا نلفه کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 خلقی منظر عسکره کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 ایلیان مینارلرین عسکره کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو و کت واره سزید اولدو
 حضرت مولد اولدو

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a historical document or letter. The text is dense and written in a cursive style. It begins with a large, stylized initial 'ه' (Ha) and contains several lines of text, some of which are partially obscured by a large, dark ink blot or smudge in the upper right quadrant. The text appears to be a formal communication, possibly a decree or a report, given the use of honorifics and the structured nature of the writing.

Vesika nr. 2.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, enclosed in a rectangular border. The text is a formal document, likely a decree or a report, written in a cursive style. It begins with a large, stylized initial 'ب' (Ba) and contains several lines of text. The text is well-preserved and clearly legible. It appears to be a formal communication, possibly a decree or a report, given the use of honorifics and the structured nature of the writing.

Vesika nr. 3 - a.

Handwritten text in the top left corner of page 974, including a crescent moon and star symbol.

Main handwritten text in the top half of page 974, written in a cursive script.

Handwritten text in the bottom left corner of page 974, including a crescent moon and star symbol.

Main handwritten text in the bottom half of page 974, written in a cursive script.

Handwritten text in the bottom right corner of page 974, including a crescent moon and star symbol.

Large handwritten text in the center of page 975, written in a cursive script.

Main handwritten text in the bottom half of page 975, written in a cursive script.

